

# ISTRA - GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

IVAN BERTIĆ

*“Državne granice određuju se za stoljeća, dok se režimi mijenjaju, a pod Italijom je u opasnosti život našeg naroda.”* (Božo Milanović, istarski svećenik i hrvatski domoljub, na pitanje začuđena novinara: kako to da se katolički svećenici radije žele priključiti komunističkoj Jugoslaviji nego li katoličkoj Italiji u vrijeme nakon drugoga svjetskog rata, kada je Italija nastojala ponovno Istru otrgnuti od Hrvatske).

## GEOGRAFSKI POLOŽAJ I GRANICE

Jadransko je more dio Sredozemnog mora u užem smislu (bez Crnoga mora) koji je **najsjevernije** uvučen u europsko kopno. Najsjevernije obale Jadranskoga mora nalaze se na  $45^{\circ}48'$  sjeverne geografske širine, dakle, na sjevernoj polovici sjeverne Zemljine polutke. Na istočnoj obali toga dijela Jadranskog mora nalazi se Istra, njegov najveći poluotok. Okružena je s tri strane morem; kopna se drži na sjeveroistočnoj strani,



Sl. 1. Geografski položaj Istarske županije u Hrvatskoj i Europi

gdje planinska pregrada Ćićarije i Učke daje Istri još naglašeniji maritimni karakter.

Promatra li se Istra u granicama Europe bez Rusije i skandinavskih zemalja, lako će se uočiti gotovo geometrijski **središnji** položaj ovoga jadranskog poluotoka. S druge strane, hrvatski dio Istre **rubno** je smješten u granicama Republike Hrvatske i čini njezin najzapadniji dio. Istina, zbog specifičnog oblika teritorija Hrvatske, mnogi su njezini dijelovi, uvjetno rečeno, rubnoga položaja – samo dvije hrvatske županije ne graniče ni s jednom Hrvatskoj susjednom državom! Takav rubni položaj Istre u odnosu prema matičnoj državi znatnim je dijelom kompenziran blizinom većine najrazvijenijih zemalja srednje i zapadne Europe, što se najbolje očituje u suvremenim turističkim tokovima.

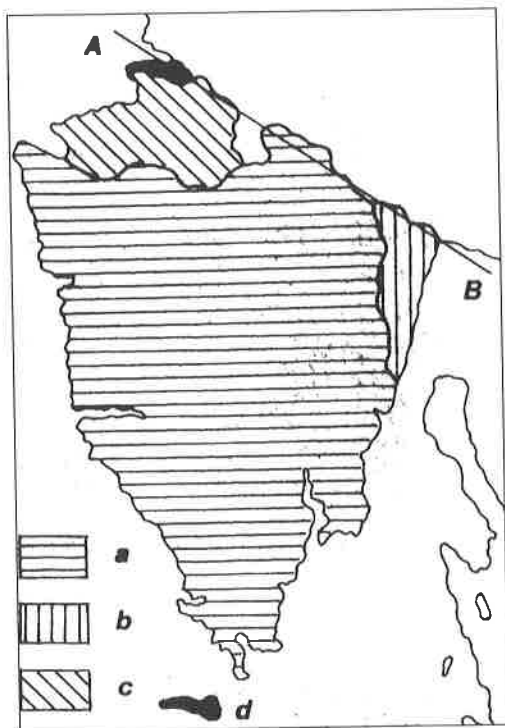
Konačno, Istra se nalazi u neposrednoj blizini onoga dijela Europe gdje se najjače dodiruju i prožimaju utjecaji triju glavnih europskih kulturnih i civilizacijskih krugova: slavenskog, romanskog i germanskog. Ti su utjecaji u prošlosti imali često vrlo važnu, pa i sudbonosnu ulogu za Istru i njezine žitelje.

Kada se govori o Istri, često se može naići na nekoliko podataka o njezinim granicama, odnosno veličini. Zato valja naglasiti da su na suvremenoj političkoj karti Europe na području Istre ucrtani teritoriji čak **triju država**, Hrvatske, Slovenije i Italije. Uzmemo li za kopnenu granicu poluotoka liniju koja povezuje vrh Miljskoga zaljeva, nedaleko Trsta, i Preluk, između Opatije i Rijeke, možemo reći da se tako omeđena Istra gotovo poklapa s njezinim administrativno određenim granicama, pri čemu se misli na teritorije općina ili gradova. U tim granicama Istra ima površinu od 3 306 km<sup>2</sup> i u njoj je živjelo 1991. godine približno 315 000 stanovnika. Najveći dio površine (89 %) s najviše stanovnika (71 %) pripada Hrvatskoj, manji dio Sloveniji, a samo 12 km<sup>2</sup> (0,36 %) Italiji.

Tab. 1. Površina i stanovništvo dijelova istarskog poluotoka po pripadnosti pojedinim državama

Država	Površina u km <sup>2</sup>	Stanovništvo 1991
Hrvatski dio	2 950	224 021
Slovenski dio	344	75 785
Talijanski dio	12	15 000*
Ukupno	3 306	314 806

\* procjena



Sl. 2. Istarski poluotok i njegovi dijelovi  
 a – Istarska županija  
 b – dio Istre u Primorsko-goranskoj županiji  
 c – slovenski dio Istre  
 d – talijanski dio Istre  
 AB – kopnena granica istarskog poluotoka duž linije Miljski zaljev - Preluk

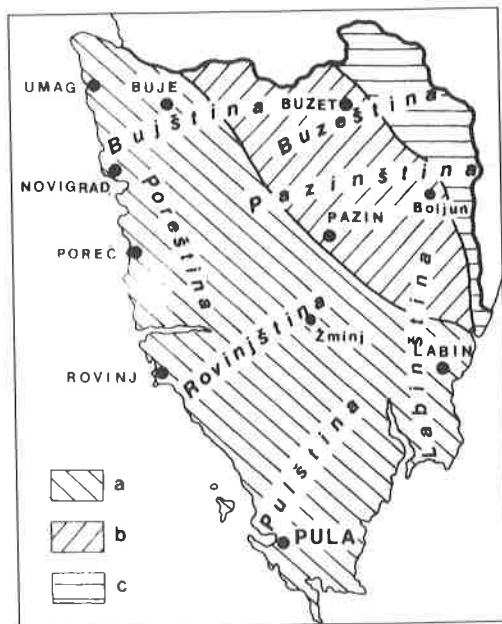
Hrvatski dio Istre nalazi se u dvije županije. Najveći dio čini Istarsku županiju, a mnogo manji dio (Grad Opatija te općine Lovran i Mošćenička Draga) pripada Primorsko-goranskoj županiji. U ovako određen teritorij hrvatskoga dijela Istre nije uključeno područje općine Matulji koje je ranije pripadalo bivšoj općini Opatiji pa se najčešće pribrajalo Istri. U nastavku ovoga članka zadržat ćemo se u granicama Istarske

županije, najvećeg dijela istarskog poluotoka, koja obuhvaća površinu od 2 815 km<sup>2</sup>, gdje je prema popisu iz 1991. godine živjelo 204 346 stanovnika. Županiji pripada i 3 581 km<sup>2</sup> obalnog mora.

## DIJELOVI ISTARSKE ŽUPANIJE I PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Dok je istarski poluotok politički-teritorijalno vrlo složen prostor, za Istarsku županiju može se reći da je uz Međimursku geografski najhomogenija županija. Daljnja geografska diferencijacija u najvećoj je mjeri određena pejzažnim razlikama i suvremenim nodalno-funkcionalnim prilikama.

Zapadni i južni dio Istre najvećim je dijelom otvorena i prema moru blago nagnuta vapnenačka zaravan. Na mnogim je mjestima pokrivena plodnom crvenicom pa je nazivamo **crvenom Istrom**. Taj dio našega primorja ubraja se među tipične predstavnike primorskoga pokrivenog krša. Središnja Istra građena je od vodoružljivih glina, lapora i pješčenjaka koji tvore seriju naslaga poznatu kao eocenski fliš; zbog



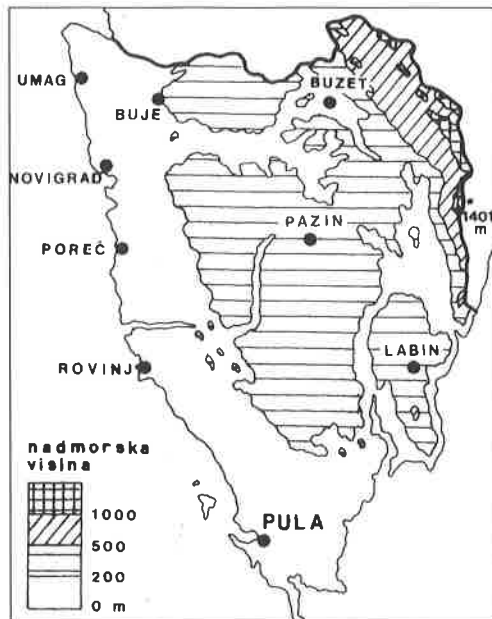
Sl. 3. Dijelovi Istarske županije  
 a – crvena Istra  
 b – siva Istra  
 c – bijela Istra

pretežno sive boje tla cijeli se taj dio poluotoka naziva **sivom Istrom**. Najmanji dio Istre na istoku i sjeveroistoku zahvaća dijelom ogoljele vapnenačke strnce Učke i Čićarije, pa je taj dio županije poznat kao **bijela Istra**.

Mlađim izdizanjem istarskoga kopna, vjerojatno u pliocenu i na početku kvartara, usijecali su se vodeni tokovi u karbonatnoj podlozi stvarajući složene doline, mjestimično dubljih kanjonskih oblika. Rijeke Mirna i Raša održale su se do danas, a Pazinski potok gubi se u podzemlju na dodiru nepropusnog fliša i propusnih vapnenaca. Jugozapadno od Pazina pruža se suha Limska draga, ostatak nekadašnje uske riječne doline. Takva morfologija u Istri osnova je na kojoj se može izdvojiti nekoliko manjih (mikroregionalnih) cjelina. Prostornoj diferencijaciji znatno su pridonijela snaženja nekoliko središnjih naselja po kojima se zovu te manje cjeline. Na sjeverozapadu županije nalazi se **Bujština**, kraj između rijeke Dragonje i Mirne. Istočno od Bujštine, u proširenju zavale gornjega toka Mirne nalazi se **Buzeština**. U središnjem zapadnom dijelu Istre između Mirne i Linskoga zaljeva odnosno Linske drage nalazi se **Poreština**, a južno od Linskoga zaljeva **Rovinjština**. Južni dio Istre poznat je kao **Pulština**, a pruža se na istok do Raškoga zaljeva. Između Raškoga zaljeva i Plominske drage nalazi se **Labinština**, a u središnjem i istočnom dijelu poluotoka **Pazinština**.

Svi spomenuti dijelovi Istre bili su do 1992. godine upravno-teritorijalno organizirani kao pojedine općine. Osim njih, u svijesti istarskoga pučanstva i svakodnevnom govoru vrlo su živi geografski pojmovi **Boljunština** (kraj oko rijeke Boljunščice) i **Žminjština** (kraj istočno od Rovinjštine i južno od Pazinštine).

Od svih hrvatskih primorskih županija Istarska ima najveći udio nizinskih krajeva, s apsolutnim visinama do 200 metara. Na **nizine** otpada čak 46 % površine, što je za prilike u našem primorju izuzetno mnogo. Na zapadu i jugu obalna je nizina široka 10-15 kilometara, a riječnim dolinama Mirne i Raše pruža se duboko u istarsko kopno, gotovo do podnožja Čićarije. U istočnom dijelu županije sjeveroistočno od Raškoga zaljeva niski obalni pojas je vrlo uzak, a same obalne strane mjestimično su strme i teško



Sl. 4. Hipsometrijska karta Istarske županije

pristupačne, tako da je u tom dijelu Istre Rabac jedino važnije naselje na obali mora.

Zapadnoistarska vapnenačka zaravan najotvorenija je u svom južnom dijelu. To je krško područje s brojnim plitkim ponikvama, tanjurstim udubljenjima nastalim korozivnim podtalnim procesom; tako nastali reljefni oblici poznati su pod pojmom boginjavog krša. U sjevernijim dijelovima zaravni karakterističniji su brojni i izdvojeni kupasti krški oblici, tzv. krš glavica ili stožasti krš.

Središnji dio Istre zahvaća područje valovitog **pobrđa**, u kojem se kao posebni reljefni oblici ističu doline Mirne i Raše te Limska draga. Taj dio istarskog poluotoka pokriven je flišnim naslagama i ostalim klastitima pa čini vododržljivi kompleks stijena s vrlo razgranatom površinskom mrežom tekućica. U spomenutim većim dolinama mjestimično ima mladih kvartarnih naslaga.

U Istarskoj županiji ima malo krajeva viših od 500 metara. To su brdoviti predjeli na jugu Labinštine (najviši vrh Goli visok je 539 metara), **Čićarija** na sjeveroistoku i **Učka** na istoku. Učka je najviša istarska planina, a poslije Velebita i Biokova najviša hrvatska planina neposredno uz obalu mora. Zapadne padine

Učke nalaze se u Istarskoj županiji, a najviši vrh Vojak (1 401 m) i istočne primorske padine u Primorsko-goranskoj županiji. Učka je građena najvećim dijelom od krednih vapnenaca, a njezin glavni greben pruža se u smjeru sjever-jug u dužini od približno 25 kilometara. Duž tektonske linije između visokog ruba bijele Istre i unutrašnjeg flišnog pojasa mjestimično su flišne naslage okomitim pokretima dospjele na znatnu visinu pa i u blizini najviših dijelova Učke ima izvora tekućica.

Ćićarija se sastoji od nekoliko izduženih planinskih grebena, između kojih se pružaju uske doline s obradivim površinama i malim selima. Stoga se za Ćićariju, čiji je najviši vrh Veliki Planik visok 1 272 metra, često govori kao o visoravni.

Prije dvadesetak tisuća godina razmještaj kopna i mora u današnjem jadranskom području bio je bitno drukčiji nego li danas. More je ispunjavalo samo južni dio današnjeg jadranskog bazena, a cijeli sjeverni dio činilo je kopno. Današnji pritoci sjevernog Jadrana bili su mnogo duži jer su imali veći put do mora na jugu.

Nakon globalnog zatopljenja i promjene klime na sjevernoj hemisferi goleme ledene mase počele su se otapati, što je uzrokovalo veliko izdizanje morske razine. Jadransko se more uzdiglo za približno 96 metara, prodrlo duboko na sjever i stvorilo nove obalne oblike. Dijelovi riječnih dolina i manje krške zavale uz današnju obalu našli su se pod morem, a brojni otoci i otočići ispred zapadne i južne obale Istre ostaci su najviših dijelova brežuljaka nekadašnjeg kopna.

Limski zaljev na zapadnoj i Raški zaljev na istočnoj obali istarskog poluotoka dijelovi su nekadašnjih kanjonskih riječnih dolina. Uski su, imaju strme obale i pružaju se desetak kilometara u kopno. Piranski i Tarski zaljev (Luka Mirna) na sjeverozapadu Istre široko su otvoreni prema moru. Na jugu Istre najveći su zaljevi Pulski i Medulinski. Relativno su zatvorenog oblika, a nastali su potapanjem manjih krških zavala.

**Razvedenosti** obale Istarske županije pridone nose i brojni otoci i otočići ispred zapadne i južne obale. Ima ih oko stotinu, a zajedničko im je da su malih površina i visina te blizu kopnu. Na

većini prevladava makija, a na nekoliko otoka približno prije stotinu godina zasađene su lijepe borove šume, poneki egzoti i brojno ukrasno bilje.

Tab. 2. - Najveći istarski otoci

Otoci	Površina u ha	Duljina obale u km
<i>Brijunski otoci, ukupno</i>	735	46,4
Veli Brijun	556	24,6
Mali Brijun	107	8,2
Vanjski (Vanga)	20	3,0
Sveti Jerolim	13	1,5
Veruda	19	1,9
Sveti Andrija	18	1,9
Ceja	17	1,7
Fenera	15	1,7
Sveta Katarina	15	1,7
Bodulaš	12	1,6
Frašker	12	1,6
Sveti Juraj	11	1,7
Sveti Nikola	11	1,6

Istarski se otoci mogu podijeliti u nekoliko manjih skupina; svaku ćemo označiti prema nazivu najbližeg većeg naselja na kopnenoj obali.

Porečka je otočna skupina najsjevernija. Sastoji se od četiri otoka i 16 hridi, a najveći je otok Sveti Nikola ispred porečke luke. Bio je naseljen još u brončano doba, o čemu svjedoče nalazi gradine. Danas ima dobro uređene turističke objekte u umjetno zasađenoj borovoj šumi.

Vrsarska otočna skupina obuhvaća 12 otoka i četiri hridi. Najveći je otok Sveti Juraj, a najpoznatiji Koversada s dijelom velikoga naturističkog naselja.

Rovinjska je otočna skupina uz Brijunske otoke najljepša u Istri. Sastoji se od 14 otoka i osam hridi. Najveći i najpoznatiji su Crveni otok (zapravo dva otoka, Sveti Andrija i Maškin koji su međusobno povezani niskim i uskim nasipom s pješačkom stazom) i Sveta Katarina. Lijepo su pošumljeni i na njima je izgrađeno nekoliko hotela. Mali otočić Sveti Ivan na Pučini nalazi se 4 km jugozapadno od rovinjske luke, a poznat je po velikom svjetioniku izgrađenom u 19. stoljeću.

Pulsku otočnu skupinu čini 20 otoka i četiri hridi. Najpoznatiji, najveći i najljepši su Brijunski otoci. Nalaze se desetak kilometara (glavni otok 7 km) sjeverozapadno od pulske luke, a od kopna ih dijeli 2-4 km široki Fažanski kanal. U Pulskom je zaljevu od tri mala otoka najpoznatiji

Uljanik, na kojem se nalazi dio velikog pulskog brodogradilišta. U južnom dijelu pulske otočne skupine najveći i najpoznatiji je dobro pošumljen otok Veruda. Na jugu Istarske županije, u Medulinskom zaljevu, nalazi se skupina od devet otoka i jedne hrudi. Najveći su Ceja, Fenera i Bodulaš. Na nekim je otocima vapnenačka podloga pokrivena pješćanim naslagama koje su donešene vjerojatno vjetrom u vrijeme kada je sjeverni dio današnjeg jadranskog morskog bazena bio kopno.

Svi istarski otoci obuhvaćaju ukupnu površinu od samo desetak četvornih kilometara, od čega na Veli Brijun otpada 56 %. Nemaju naselja sa stalnim stanovništvom, već su dijelovi susjednih naselja na kopnu. Na nekoliko otoka osim većeg broja posjetitelja, povremeno borave samo ljudi koji ih uređuju i koji rade u hotelima.

Najizdašnija **vodena vrela** na istarskom poluotoku nalaze se u podnožju Ćićarije, na dodiru propusnih vapnenaca i vododržljivih flišnih naslaga sive Istre. Ona hrane vodom glavne istarske rijeke i brojne manje vodotoke. Rijeke Mirna, Raša i Dragonja teku do mora, a većina manjih vodotoka ponire kada naiđu na propusne vapnence u dodirnoj zoni između sive i crvene Istre.

Mirna je najveća i vodom najbogatija istarska rijeka. Duga je 53 kilometra, a srednji protjecaj vode na njezinu ušću iznosi  $16 \text{ m}^3/\text{sek}$  (Raše  $12 \text{ m}^3/\text{sek}$ ). Izvire jugoistočno od Buzeta, gornji dio toka prolazi širokom i niskom zavalom Buzetštine, zatim se pokraj Istarskih toplica probija uskom kanjonskom dolinom, a donji tok prolazi niskim dijelovima Bujštine. U more utječe u Tarski zaljev nedaleko Novigrada. Pri ušću rijeka Mirna je stvorila močvarnu nizinu s malom deltom koja je isušivanjem pretvorena u plodna polja. Najveći prtok rijeke Mirne je Butoniga na kojoj je izgrađena brana i stvorena velika akumulacija. Ovaj vodoprivredni objekt ima višenamjensku ulogu - zaštitu od poplava, natapanje poljoprivrednih površina (oko dvadesetak tisuća hektara) i opskrbu pitkom vodom pučanstva i brojnih turista većeg dijela sjeverne i zapadne Istre.

Dragonja je s dužinom toka od 28 kilometara druga po veličini istarska rijeka. Izvire u Sloveniji, u sjeverozapadnom podnožju Ćićarije, a

utječe u more u Piranskom zaljevu. U srednjem i donjem dijelu toka Dragonja je prirodna granica između Hrvatske i Slovenije. Ispred njezina ušća izgrađena je velika solana.

Raša je najveća rijeka u istočnom dijelu Istre. Duga je 23 kilometra, a najvećim dijelom protječe uskom dolinom. Utječe u more u Raškom zaljevu, morem potopljeni dio nekadašnje riječne doline strmih strana.

U istočnoj Istri mala rijeka Boljunščica i Krapanski potok nekoć su povremeno plavili okolna područja pa su ih stanovnici nazivali jezerima. Boljunščica je ranije otjecala prema Plominskoj dragi otvorenim tokom, da bi kasnije stvorila ponor u Čepičkom polju. Zatrpavanjem ponora u vrijeme obilnih kiša u polju se povremeno stvaralo jezero, a Boljunščica je počela otjecati prema rijeci Raši. Između dva svjetska rata prokopan je 4 250 metara dugi tunelski odvodni kanal prema Plominskoj dragi, a polje je isušeno i pretvoreno u plodne površine. Na rječici je izgrađena i brana koja zadržava vodu, sprečava nove poplave i osigurava vodu za natapanje polja u sušnim razdobljima.

U recentnoj geološkoj prošlosti središnjom Istrom je do mora otjecala još jedna rijeka, a u donjem dijelu svoga toka prolazila je današnjom Limskom dragom i Limskim zaljevom. Danas je od nje kao nadzemni vodotok očuvan dio poznat kao Pazinski potok (Fojba) koji ponire u Pazinskoj jami u Pazinu. Za vrijeme jakih i dugotrajnih kiša ponor ne može odjednom primiti svu količinu vode, pa se stvara manje jezero u kanjonskom dijelu toka. U podzemlju Pazinske jame zanimljiva su hidrografska pojava tri mala jezera: Malo, Mitrovo i Veliko jezero.

Od ostalih **voda stajaćica** valja spomenuti povremene lokve koje često služe za napajanje stoke. Naime, na dosta se mjesta širom Istre mogu naći manje udubine koje se u vrijeme jačih kiša ispune vodom.

U nižim krajevima Istre u prošlosti je bilo dosta močvarnih površina. Većina je tijekom vremena isušena, što je bio jedan od uvjeta da se suzbije malarija. Na jednom se takvom području želio očuvati izvorni izgled i prirodna ravnoteža jer se smatra vrijednom prirodnom pojavom. To je močvara Palud u dijelu zapadne obale Istre, desetak kilometara jugoistočno od

Rovinja, gdje nema naselja. Močvara je povezana s morem uskim i 200 metara dugim prolazom, pa su njezine vode zaslanjene. Na istočnoj strani uz Palud ima nekoliko izvora iz kojih močvara dobiva slatku vodu. U vrijeme plime slanost močvare se povećava, a u vrijeme oseke smanjuje. Tijekom godine površina Paluda se znatno mijenja; za vrijeme ljetnih suša ona se smanjuje, a za obilnih kiša povećava. Močvara je okružena pašnjacima i makijom, a u vodi ima najviše trstike. Palud je prebivalište brojnih ptica močvarica, u vodi žive različite vrste školjkaša i jegulje, a uz obalu ima kornjača. U prošlosti ribari su uzalud pokušavali pretvoriti močvaru u ribnjak.

Često se kaže da sredozemna klima na našem kontinentu doseže do krajeva u kojima može uspijevati maslina. U Istri maslina dobro uspijeva duž cijele zapadne obale, pa bismo po tom pokazatelju mogli zaključiti da veći dio istarskog poluotoka ima sredozemnu klimu. Glavna su obilježja takvoga tipa klime vruća i suha ljeta, dugotrajna sunčana razdoblja te relativno blaga i izrazito kišovita hladnija polovica godine.

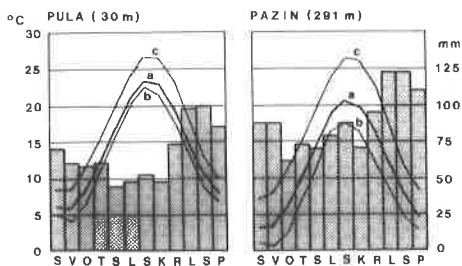
Köppenova klasifikacija klima smatra se dosad najuspjelijom; ona se temelji na statistički određenim višegodišnjim prosjecima mjesečnih temperatura i padalina. U takvoj su klasifikaciji slovom C označene sve umjereno tople kišne klime. Svi dijelovi Hrvatske, osim visokih planinskih krajeva, imaju spomenutu klimu, odnosno njezine podtipove.

Samo užu primorski pojas Dalmacije ima prema Köppenu sredozemnu klimu sa suhim

vrućim ljetima (Csa); ostali dijelovi jadranske regije Hrvatske (dalmatinska Zagora, veći dio Ravnih kotara i cijelo sjeverno primorje) imaju **umjereno toplu vlažnu klimu s vrućim ljetom** (Cfa), kod koje je, za razliku od sredozemne klime, godišnja raspodjela padalina ravnomjernija. U oba je slučaja srednja temperatura najtoplijeg mjeseca viša od 22°C, ali u sredozemnoj klimi najsušniji mjesec ima prosječno manje od 40 mm padalina te manje do 1/3 količine padalina najkišovitijega mjeseca. Razlike u odnosima između srednjih mjesečnih temperatura zraka i prosječnih mjesečnih količina padalina u južnom i sjevernom primorju najvidljivije su iz tzv. Walterovih klima-dijagrama. Valja uočiti da se uz zapadnu obalu Istre u prosjeku javlja kraće razdoblje suhoće (polusušno razdoblje) koje je na obalama Dalmacije dulje i gdje se ljeti javlja izrazito sušno (aridno) razdoblje. U unutrašnjosti primorja (primjeri Pazina i Sinja) sušno ili polusušno razdoblje u sjevernom primorju izostaje, dok se u Dalmaciji pojavljuje samo polusušno razdoblje koje kratko traje. Može se zaključiti da su ljetne suše u Istri slabije izražene negoli u Dalmaciji. To je u najvećoj mjeri posljedica sjevernijeg položaja Istre, blizine alpskih krajeva i izloženost zračnim masama koje dolaze sa zapada iz Genovskog zaljeva širokom i otvorenom Padskom nizinom (putanja ciklone Vb).

Postoje i razlike u srednjim mjesečnim temperaturama; one su ljeti manje izrazite, a najveće su razlike noću, koje su u Istri svježije negoli u Dalmaciji<sup>1</sup>. Razlike između srednjih mjesečnih temperatura zraka u Istri i Dalmaciji zimi su naglašenije.

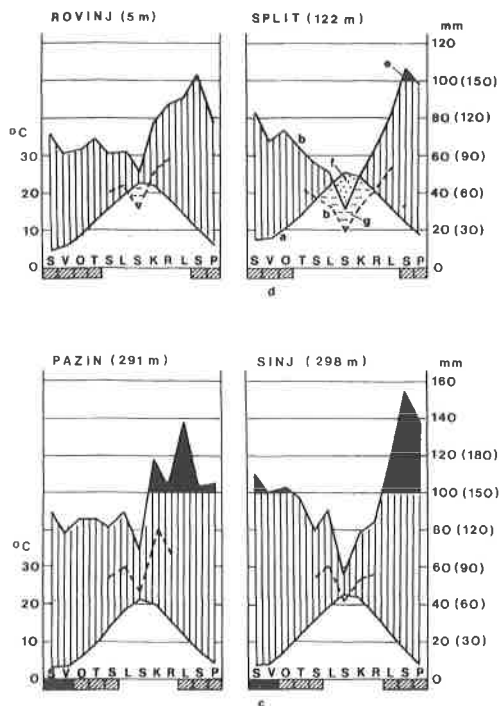
Ljetne maksimalne temperature zraka danju u Istri često su više od 25°C (tzv. topli dani), a 15-20 je dana s maksimalnom temperaturom višom od 30°C (vrući dani). Zimi se temperature zraka rijetko spuštaju ispod 0°C. Zbog utjecaja mora uz obalu su amplitude dnevnog i godišnjeg hoda temperature zraka manje nego li u unutrašnjosti Istre.



Sl. 5. Klimadijagrami za Pulu i Pazin, razdoblje 1948.-1960. g.

- a - srednje mjesečne temperature zraka
- b - srednje mjesečne temperature zraka u 7 h
- c - srednje mjesečne temperature zraka u 14 h

<sup>1</sup> Toplih noći (minimalna temperatura ne spušta se ispod 20°C) tijekom godine duž zapadne obale Istre ima u prosjeku 11-22, a u primorskom dijelu Dalmacije 25-35 na sjeveru i 35-70 na jugu.



Sl. 6. Walterovi klimadijagrami za Rovinj, Pazin, Split i Sinj, razdoblje 1961.-1990. g.

- a – godišnji hod srednjih mjesečnih temperatura zraka
- b – godišnji hod srednjih mjesečnih količina padalina
- c – mjeseci sa srednjom minimalnom temperaturom zraka ispod 0 °C
- d – mjeseci s apsolutnom minimalnom temperaturom zraka ispod 0 °C
- e – vlažno (humidno) razdoblje
- f – sušno (aridno) razdoblje
- g – razdoblje umjerene suhoće (polusušno razdoblje)

Unutrašnjost Istre pripada tipu **umjereno tople vlažne klime s toplim ljetom** (Cfb). Oznaka b pokazuje da je najtopliji mjesec srpanj svježiji nego li uz obalu (između 20 i 22°C); zime su također svježije, ili još uvijek manje hladne nego li u kontinentalnim dijelovima Hrvatske, koji također imaju taj tip klime. Ponekad su moguća kratka razdoblja velikih hladnoća. Tako je 16.2.1956. u Puli izmjereno -10,2°C, a u Pazinu čak -21,3°C! Međutim, takvi se ekstremi malokad događaju pa to ne utječe bitno na opće klimatske prilike toga dijela Istre.

U Istri su najkišovitija godišnja doba jesen i zima. Količina padalina povećava se od zapadne obale prema unutrašnjosti poluotoka. Uz zapadnu obalu Istre godišnje prosječno padne između 800 i 900 mm kiše (ili litara na m<sup>2</sup>), u unutrašnjosti između 900 i 1 200 mm, a na najvišim dijelovima Čićarije i Učke više od 2 000 mm. Snijeg je u Istri rijetka pojava, a kada padne, brzo se otopi; dulje se može zadržati jedino na Učki i Čićariji.

Od vjetrova bura u Istri nije tako izrazita kao u mnogim drugim dijelovima našega primorja, osobito na Kvarneru, dok je jugo mnogo slabije snage negoli na južnom Jadranu.

Jedan je vjetar posebno poznat stanovnicima zapadne obale Istre. To je lebić ili garbin, karakterističan za hladniji dio godine. Puše iz sjeverozapadnog smjera, srećom traje kratko, ali katkad može na slabije zaštićenim dijelovima obale uzrokovati velike štete, od razbijanja zidane obale udarima valova do lomljenja i čupanja velikih stabala.

Ljeti se duž zapadne obale Istre gotovo svakoga ljeta ponegdje pojavi snažna vrtložna struja. To je morska pijavica ili tromba. Najčešća je poslije dugotrajnih razdoblja mirnog i vrućeg vremena. Pojavljuje se iznenada s mora i kratko traje. Može imati rušilačku snagu pa je opasna za manje izletničke brodove i čamce. Nakon pijavice česti su jaki ljetni pljuskovi.

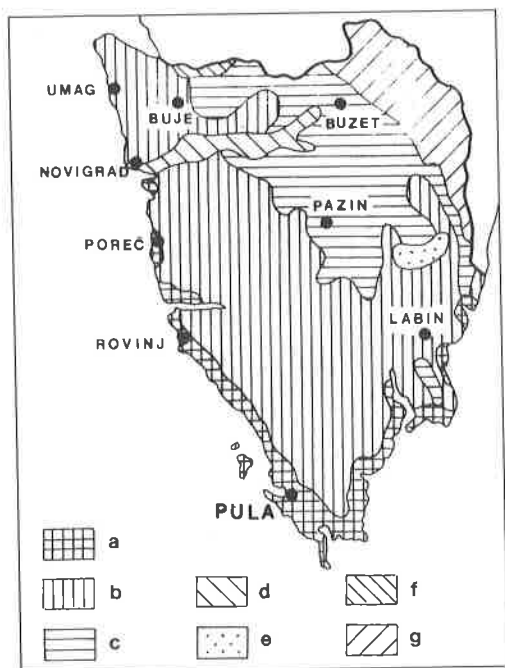
Veći dio hrvatskoga jadranskog područja oskudijeva plodnim tlom, a najčešće su velike površine tzv. litosola (kamenjara) s manjim ili većim oazama crvenice, vapneno-dolomitne crnice, smeđih tla na vapnencima i fliša pokrivena regosolima i rendzinama. Istra se **pedološki** znatno razlikuje od ostalih naših primorskih krajeva. Osnovna je značajka poluotoka da pripada području pokrivena krša pa pravog litosola ima vrlo malo. Prevladavaju crvenica u zapadnom i južnom dijelu Istre te nerazvijena tla na flišu u središnjem i sjevernom dijelu. To su vrlo važni pedološki fondovi za poljoprivredni razvoj cijele Istre.

Areal istarske **crvenice** najveći je te vrste u Hrvatskoj. Zahvaća zapadni i južni dio poluotoka, gdje prevladavaju zaravni ili blaži reljefni oblici. Dubina crvenice najčešće se kreće do jednog metra, a zbog većih kontinuiranih

površina prikladna je za obradu i vrlo rašireno gajenje različitih usjeva (povrće, voće, vinova loza, masline, žitarice).

Na **flišu** u unutrašnjosti i sjeveru Istre prevladavaju regosoli i rendzine. To su dosta plitka i mlada tla izložena površinskom spiranju (eroziji) zbog čega često mijenjaju unutrašnji profil. U povoljnijim uvjetima prikladna su za razvoj vinogradarstva, voćarstva i povrćarstva, ali zbog dinamičnijeg reljefa na njima su rijetki veći, plantažni nasadi. U nepovoljnijim uvjetima dobra su staništa za šume, odnosno vrste drveća koje imaju veće zahtjeve.

U naplavnim dolinama Mirne i Raše te Čepićkom polju raširena su **fluvijalna tla**. To su hidromorfni recentni nanosi koji su sprečavanjem poplava i melioracijskim zahvatima pretvoreni u tla vrlo prikladna za intenzivnu ratarsku proizvodnju.



Sl. 7. Karta potencijalne prirodne vegetacije Istarske županije

- a – česminove šume (hrast crnika) i makija s crnim jasenom
- b – šume hrasta medunca i bjelograbića
- c – šume hrasta medunca i crnoga graba
- d – šume hrasta lužnjaka i poljskog jasena
- e – šume poljskog jasena
- f – šume hrasta kitnjaka
- g – šume primorske (termofilne) bukve

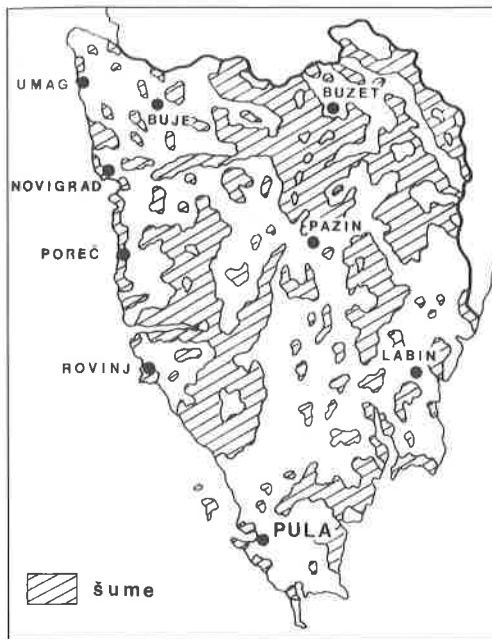
Sva su spomenuta tla u Istri intenzivnom obradom, gnojidbom i melioracijom poprimila manje ili više osobine antropogenih tla.

Vegetaciju nekog područja možemo promatrati dvojako: onu koja sada pokriva to područje i onu koja je nekoć bila raširena ili koja bi se razvila bez utjecaja djelovanja čovjeka. U prvom slučaju govori se o tzv. realnoj (aktualnoj) vegetaciji koja je dijelom samonikla (autohtona), a dijelom je nastala djelatnošću čovjeka (umjetno pošumljavanje, krčenje šumskih površina i sadenje poljoprivrednih kultura i sl.). U drugom slučaju riječ je o prirodnoj potencijalnoj vegetaciji, odnosno biljnim zajednicama koje bi se razvile u sadašnjim ekološkim, prvenstveno klimatsko-edafskim uvjetima. Ukoliko u nekom kraju u duljem povijesnom razdoblju nije bilo većih klimatskih, pedoloških i sličnih promjena, prikaz potencijalne prirodne vegetacije u velikoj će se mjeri poklopiti s ishodišnom vegetacijom, naravno, ako nije bilo utjecaja čovjeka.

U Istri se na karti **prirodne potencijalne vegetacije** dobro mogu uočiti dva osnovna vegetacijska područja. **Zimzeleni** pojas je mnogo manji, vrlo uzak i pruža se uz obalu južno od ušća rijeke Mirne. Glavna mu je sastojina hrast crnika, uz koji dolaze crni jasen, planika, mistra, širokolisnata zelenika i tršlja.

Sav ostali dio Istre izvorno je područje **listopadne** vegetacije. Najraširenije su sastojine hrast medunac i bjelograb, u višim krajevima crni grab. Na Čičariji i Učki iznad 500 metara nadmorske visine dolaze termofilne bukove šume koje upozoravaju na promjenu klimatskih prilika.

U vlažnoj dolini rijeke Mirne postoji šuma kakve nema u ostalim dijelovima našega primorja. To je poznata Motovunska šuma u kojoj je glavno drveće hrast lužnjak, inače karakterističan za naplavne nizinske krajeve u unutrašnjosti Hrvatske. Godine 1949. oko 280 ha šumskih površina ovoga dijela Istre bilo je proglašeno posebnim rezervatom šumske vegetacije. Isušivanjem naplavnih dijelova doline Mirne znatno su se promijenili ekološki uvjeti, što je djelomično ugrozilo opstanak šume. Da bi se osigurali odgovarajući uvjeti, u cijelo se šumsko područje povremeno pušta voda iz korita rijeke Mirne.



Sl. 8. Raširenost šumskih površina u Istarskoj županiji

Sječom su mnoge istarske šume degradirane. Često su na njihovim mjestima makije, nekoliko metara visoke šikare u kojoj uspijevaju iste biljne vrste kao u pravim šumama, ali u njima nema pravog drveća. Makija, kao određeni stadij šumskoga pokriva, raširena je u zimzelenom obalnom pojasu i širom unutrašnje Istre.

Uz zapadnu obalu Istre i na nekoliko otoka nalaze se lijepe šume u kojima je bor glavni sastojak. Zasađene su i oblikovane unatrag približno stotinu godina. Ljepotom i njegovanošću ističu se parkovske šume pokraj Poreča, Rovinja i Pule, kao i na otocima Svetom Nikoli, Svetoj Katarini, Crvenom otoku i Brijunima.

Brijunski otoci, koji su zajedno s okolnim morem i podmorjem proglašeni nacionalnim parkom 1980. godine, odlikuju se dobro očuvanom sredozemnom crnikom i brojnim unešenim tropskim i subtropskim biljem (libanonski bor, agava, palma, alepski bor, bambus, grčka i španjolska jela, sekvoja, eukaliptus).

## STANOVNIŠTVO I NASELJA

O pojavi čovjeka na tlu Istre u prapovijesno doba svjedoče dosta rašireni i zanimljivi

arheološki nalazi, uglavnom u špiljama. Najpoznatije takvo nalazište je špilja Šandalja pokraj Pule. U stručnoj literaturi razlikuju se Šandalja I. (nalazi tragova paleolitičkih praljudi i više primjeraka najprimitivnijeg oruđa čija se starost procjenjuje na najmanje 800 000 godina) i Šandalja II. (velik broj vatrom opaljenih životinjskih kostiju i ostaci kostiju ljudi za koje se radiokarbonatskom analizom utvrdila starost od oko 24 000 godina u najstarijem sloju, 12 300 godina u nešto višim slojevima i 10 800 godina u najgornjem sloju).

Drugi najpoznatiji špiljski lokalitet u Istri je Romualdova pećina na sjevernim padinama Linskoga zaljeva.

Najstariju poznatu civilizaciju u Istri razvili su **Histri** koji su naseljavali dijelove istarskog poluotoka zapadno od rijeke Raše u predrimskom razdoblju. Pretpostavlja se da je Istra dobila ime po ovom ilirskom plemenu. Histri su se isticali gradnjom utvrđenih naselja (gradina ili kašteljera) na brežuljcima i manjim uzvišenjima, u ravnicama pa i na nekim otocima. Glavno vjersko i političko središte Histra bio je Nezakcij (Vizače), predrimsko utvrđeno naselje udaljeno 12 kilometara prema sjeveroistoku od današnje Pule. Nakon odlučujuće bitke 177. godine prije Krista **Rimljani** su razorili Nezakcij i mnoge druge histrijske gradine širom Istre te premjestili glavno težište života na poluotoku na njegovu morsku obalu razvijanjem gradova Pule i Poreča. Rimljani su izvan gradova također stvorili i naselili veći broj dobro organiziranih gospodarskih imanja.

U sljedećih nekoliko stoljeća Istra je bila pod rimskom upravom. Potomci Histra vremenom su se romanizirali prihvaćajući latinski jezik te rimske običaje i vjeru. Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine Istrom su u više navrata prošli razni barbarski narodi ne ostavljajući drugih tragova doli razaranja.

Potkraj 6. i početkom 7. stoljeća u Istru počinju pristizati **Hrvati**. Tu su zatekli bizantsku vlast, razvijen gradski način života u primorskim dijelovima i rašireno kršćanstvo. Već zarano Hrvati su doprli do zapadne obale Istre, ali su svoju vlast uspostavili uglavnom u središnjim i istočnim dijelovima poluotoka; u tijeku 9. i 10.

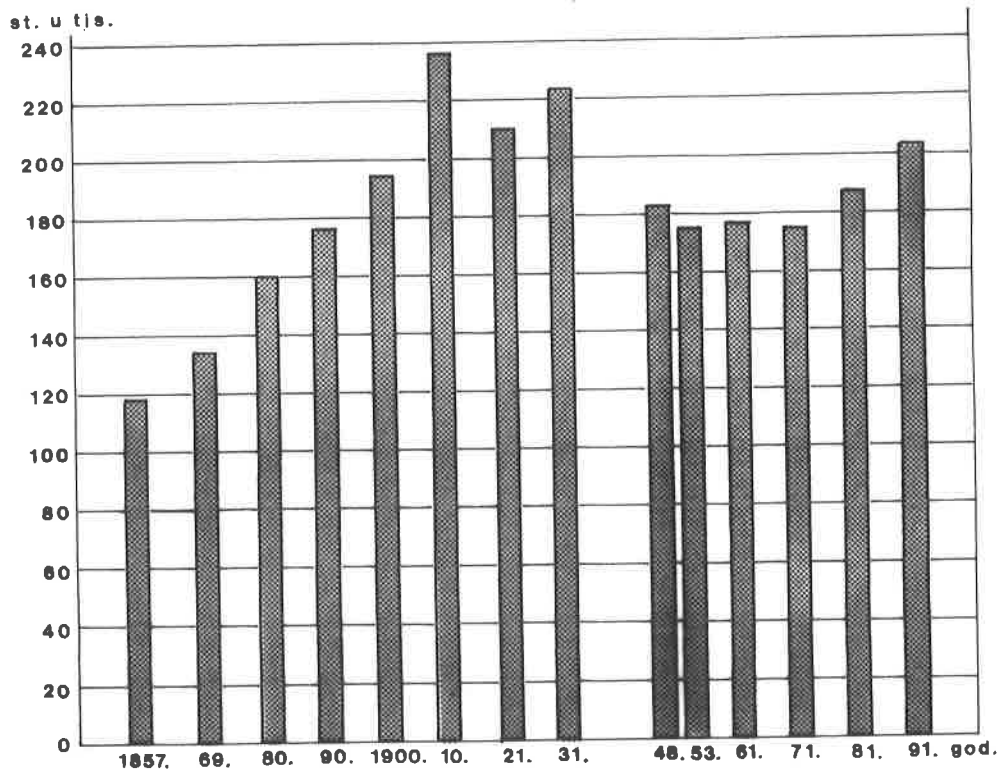
stoljeća područje oko rijeke Raše bilo je u sastavu srednjovjekovne hrvatske države.

Napetosti između starosjedilaca Romana i doseljenih Hrvata često su prerastale u otvorene sukobe. Romani su zadržali svoj utjecaj u gradovima i s nepovjerenjem su gledali na Hrvate naseljene u okolici njihovih gradova. Česte zemljišne sporove rješavala je tadašnja franačka vlast, a najpoznatiji takav spor rješavan je na tzv. Rižanskoj skupštini 804. godine.

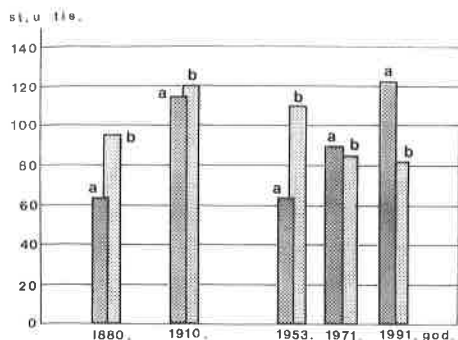
Od 12. stoljeća središnjim dijelom Istre zavlada su gorički grofovi, a taj je dio poluotoka kasnije nazvan Pazinskom knežijom. U zapadnom, sjevernom i južnom dijelu Istre vlast je postupno preuzimala Venecija. U 14. stoljeću središnja je Istra pripala austrijskim vladarima Habsburgovcima, pa je od tada sve do kraja 18. stoljeća Istra živjela dvojnim životom jer je bila podijeljena na austrijski i mletački dio. Duž granica su često izbijali pravi mali ratovi, a tragedija tih sukoba bila je najviše u tome što su najvećim dijelom sudionici tih sukoba bili Hrvati.

**Pouzdaniji podaci** o broju stanovnika na području današnje Istarske županije postoje tek od **druge polovice 16. stoljeća**. Godine 1580. na tom je području živjelo približno 65 000 stanovnika. Bilo je to vrijeme u kojem su Istrom često harali ratovi, bolesti i glad. Posebno su teške bile posljedice tzv. uskočkog rata (1615.-1618.). Bio je to sukob s brojnim i krvavim međusobnim obračunima domaćeg stanovništva, najčešće praćen pljačkama. Tako se broj pučanstva do 1620. godine smanjio na samo 35 000. To je potaklo mletačke i austrijske vlasti da organiziraju novo naseljavanje ispražnjenih i opustošenih dijelova Istre. Najviše je doseljenika do početka 18. stoljeća došlo iz Dalmacije, Like i Bosne, a zabilježeno je i trajno naseljavanje kompaktne skupine Crnogoraca sredinom 17. stoljeća u predjelu današnjeg Peroja nedaleko Pule.

U 18. i 19. stoljeću istarske su obitelji imale mnogo djece. Međutim, kao u pravilu i u valovima, česte su nedaće poništavale visoki prirast stanovništva. Tako u jednom izvješću iz 1817.



Sl. 9. Stanovništvo Istarske županije 1857.-1991. g.



Sl. 10. Stanovništvo priobalnih gradova i općina zapadne Istre (a) i ostalih dijelova (b) Istarske županije 1880.-1991. g.

godine stoji da je “u mnogim krajevima Istre umrla od gladi i bolesti petina pučanstva”. Ipak se broj stanovnika do sredine 19. stoljeća povećao na više od 100 000.

Od 1857. godine na cijelom području današnje Hrvatske počeli su se provoditi **redoviti popisi** stanovništva. To nam omogućuje pouzdano praćenje promjena broja stanovnika sve do naših dana.

Do prvoga svjetskog rata broj stanovnika povećavao se podjednako u zapadnoj i unutrašnjoj Istri. Većina naselja imala je najviše stanovnika 1910. godine. Poslije rata nastupilo je razdoblje smanjivanja, a zatim blagog porasta. Slični procesi ponovili su se kao posljedica drugoga svjetskog rata i poraća, ali tada u mnogo drastičnijem opsegu.

Rijetka su naselja u Istri koja su u tijeku cijeloga 20. stoljeća imala stalan porast broja

Tab. 3. Stanovništvo Istarske županije 1857.-1991. godine

Godina	Stanovništvo	Promjena u %	Indeks (1857.=100)
1857.	117 719	-	100,0
1869.	133 518	13,4	113,4
1880.	160 000	19,8	135,9
1890.	176 196	10,1	149,7
1900.	194 455	10,4	165,2
1910.	236 981	21,9	201,3
1921.	215 167	-9,2	182,8
1931.	223 949	4,1	190,2
1948.	183 340	-18,1	155,7
1953.	175 094	-4,5	148,7
1961.	176 838	1,0	150,2
1971.	175 199	-0,9	148,8
1981.	188 332	7,5	160,0
1991.	204 346	8,5	173,6

stanovnika. Poslije populacijskog maksimuma uoči prvoga svjetskog rata mnoga su naselja u unutrašnjosti Istre doživjela regres, neko vrijeme životareći, a najčešće odumirajući. Većina nikada nije dostigla veličinu iz 1910. godine.

Veća obalna naselja doživljavala su u tijeku druge polovice 19. i u 20. stoljeću nekoliko uspona, padova i ponovo oporavka. Najveći razlog tome bile su česte političke promjene u Istri, koje su se najsnažnije odražavale na veličinu i etničku strukturu primorskih naselja. Prilikom svake promjene vlasti dio stanovništva se iseljavao, pa je trebalo dosta vremena da se istarski gradovi obnove i demografski oporave. Dva najveća grada u županiji, Pula i Rovinj, najizrazitiji su primjeri snažnih demografskih oscilacija ne samo u Istri nego i u cijeloj Hrvatskoj.

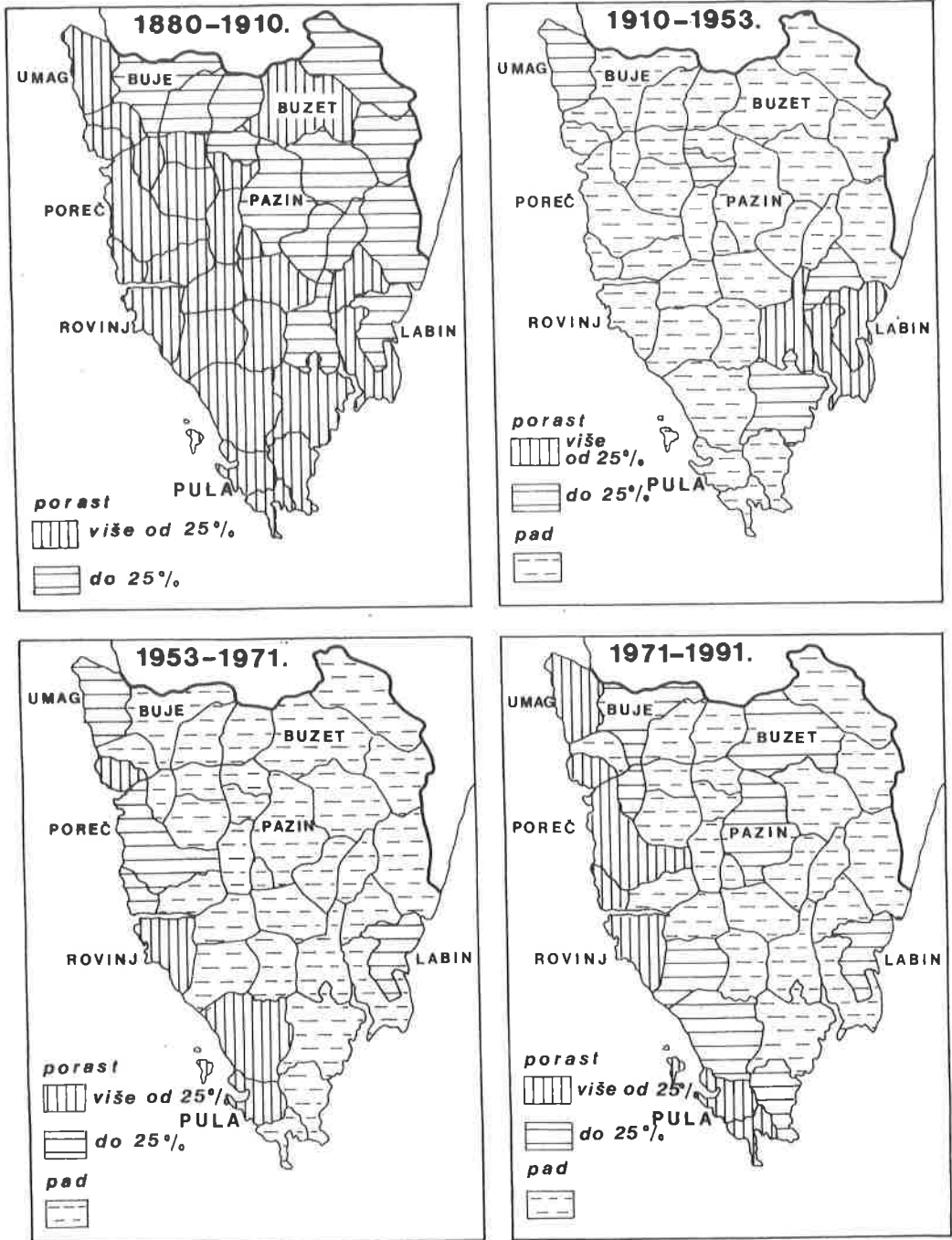
Danas većina naselja u unutrašnjosti Istre i dalje gubi dio stanovništva. Suprotno njima, obalna su naselja postala izvanredno privlačna mjesta brojnim doseljenicima, prvenstveno zahvaljujući snažnom razvoju turizma od sredine šezdesetih godina.

Istarska se županija površinom i brojem stanovnika ubraja u srednje velike županije u Hrvatskoj. Na površini od 2 815 km<sup>2</sup> živi približno 204 000 stanovnika (popis 1991) ili prosječno 73 stanovnika na četvorni kilometar.

Zapadna je Istra gušće naseljen dio županije; to je uglavnom jedino područje (osim nekoliko manjih dijelova u unutrašnjosti i istočnoj obali, najčešće gradova i njihovih užih okolica) u kojem se i danas povećava broj žitelja. U zapadnoj se Istri nalaze gotovo sva veća istarska naselja.

U pet gradova i pet općina duž zapadne obale Istre na 24 % površine živi 60 % stanovništva županije; takav bi odnos, prikazan prosječnom gustoćom naseljenosti, pokazao da je u zapadnoj Istri živjelo 1991. godine prosječno 180 stanovnika na km<sup>2</sup>, a u ostalim dijelovima poluotoka samo 38 st/ km<sup>2</sup>! Koliko su se odnosi mijenjali u tijeku 20. stoljeća govore podaci da je 1910. u oba dijela Istre pučanstvo bilo podjednako brojno, a 1953. godine u zapadnoj je Istri živjelo samo 37 % stanovništva županije.

Prema novom upravno-teritorijalnom ustrojstvu od siječnja 1997. godine Istarska županija ima devet gradova i 29 općina. U gradskim područjima prilikom popisa 1991. godine



Sl. 11. Promjena broja stanovnika po gradovima i općinama Istarske županije 1880.-1910., 1910.-1953., 1953.-1971. i 1971.-1991. g.



Gradovi su napisani velikim, a općine malim slovima

Sl. 12. Upravno-teritorijalno ustrojstvo Istarske županije od siječnja 1997. g.

živjelo je 68,7 %, a u samim sjedištima gradova 55 % stanovništva županije. To svrstava Istarsku županiju među najurbaniziranije dijelove Hrvatske, osobito ako se ima na umu da u istarskim gradovima živi neznatan broj poljoprivrednog stanovništva.

Istarska županija imala je prema popisu stanovništva 1991. godine **narodnosni sastav pučanstva** znatno drugačiji od ostalih dijelova Hrvatske. Tim se popisom u Istri za Hrvate izjasnilo 54,61 %, a za regionalnu pripadnost 18,12 % žitelja županije. Treba naglasiti da prema Ustavu bivše Jugoslavije izjašnjavanje u smislu regionalne pripadnosti nije i nacionalno izjašnjavanje, a da se u Istarskoj županiji pod regionalnom pripadnošću misli na Istrane, premda to u objavljenim rezultatima popisa nije eksplicitno rečeno. S obzirom na to da se 1991. godine u cijeloj Hrvatskoj za regionalnu pripadnost izjasnilo samo 0,95 % ukupnog stanovništva i da je u svim županijama osim u Istarskoj taj udio bio manji od 1 %, ova pojava u Istri pobuđuje posebnu pozornost.

Izrazite specifičnosti Istre u usporedbi s ostalim dijelovima Hrvatske velikim su dijelom

odraz povijesnih prilika u kojima su se Istra i njezino stanovništvo nalazili. U uvjetima odvojenosti od matice zemlje Istra se, naročito između dva svjetska rata, našla u situaciji provođenja grubog odnarođivanja i asimilacije hrvatskoga pučanstva. Ne smiju se zaboraviti ni ranija razdoblja kada se jakom iredentističkom propagandom pokušalo snažno djelovati na Istru i

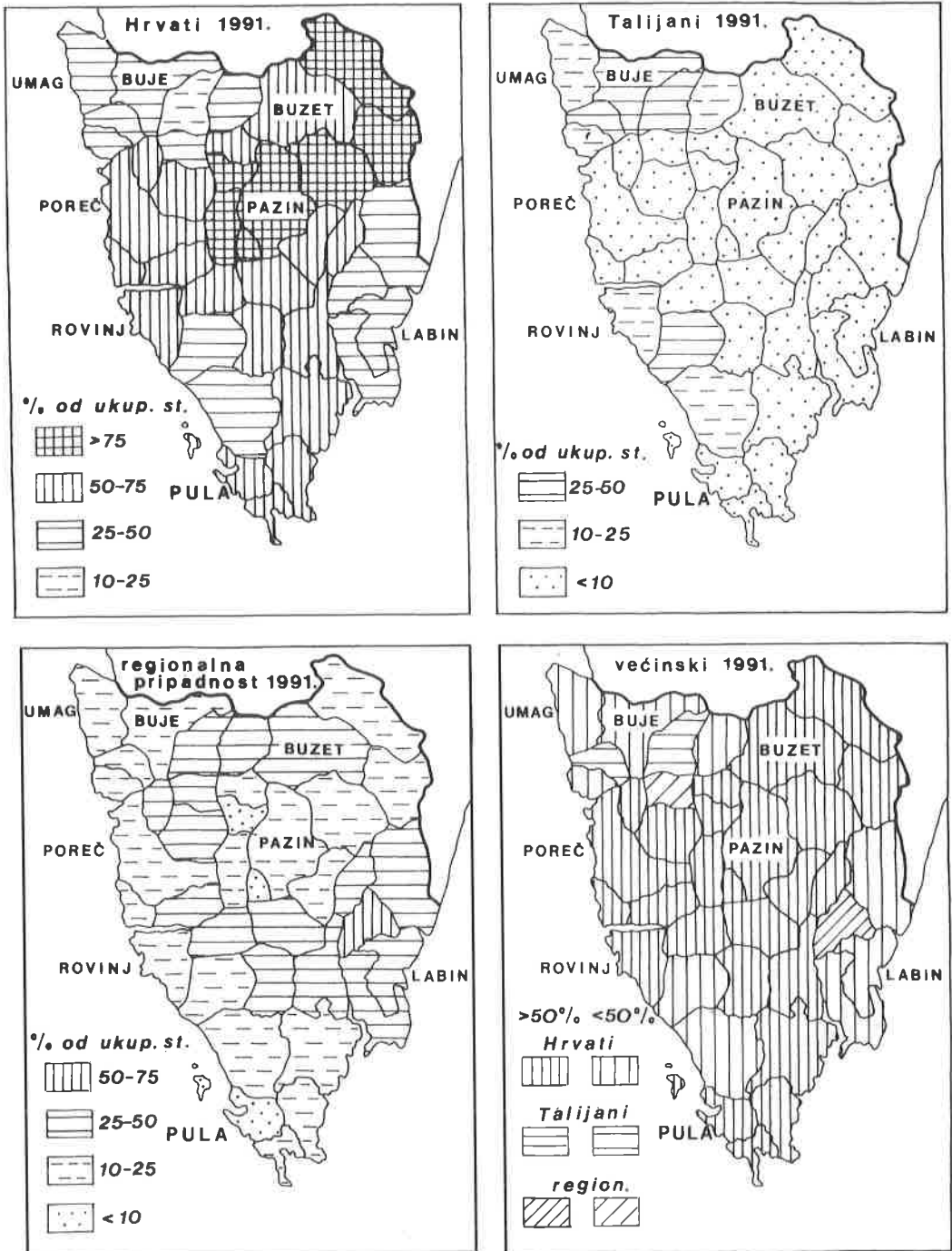
Tab. 4. Gradovi i općine Istarske županije

	Naselja	Površina (km <sup>2</sup> )	Stanovništvo 1991.	Sjedište i stanovništvo 1991.	
<b>Gradovi</b>					
Buje	25	96,6	5 421	Buje	3 200
Buzet	70	167,0	6 295	Buzet	1 854 <sup>1</sup>
Labin	17	72,2	13 144	Labin	9 036
Novigrad	5	29,4	3 277	Novigrad	2 522
Pazin	18	136,7	9 369	Pazin	5 282
Poreč	64	139,4	14 633	Poreč	7 585
Pula	2	70,3	62 378	Pula	62 378 <sup>2</sup>
Rovinj	2	78,7	13 559	Rovinj	12 910
Umag	23	83,2	12 341	Umag	7 718 <sup>3</sup>
<b>Općine</b>					
Bale	3	82,3	1 064	Bale	885
Barban	31	91,7	2 983	Barban	249
Brtonigla	5	32,0	1 398	Brtonigla	736
Cerovlje	15	106,1	1 815	Cerovlje	203
Gradišće	7	60,9	1 456	Gradišće	452
Grožnjan	10	65,9	854	Grožnjan	193
Kanfanar	21	57,8	1 574	Kanfanar	535
Karolja	4	35,2	1 470	Karolja	500
Kaštel-Labinci	15	32,1	1 296	Kaštelir	295
Kršan	23	127,3	3 495	Kršan	221
Lanišće	14	144,0	621	Lanišće	181
Ližnjan	5	54,3	2 371	Ližnjan	763
Lupoglav	9	92,7	979	Lupoglav	309
Marčana	22	133,9	3 729	Marčana	1 006
Medulin	4	32,4	3 407	Medulin	1 885
Motovun	4	32,1	1 098	Motovun	590
Oprtalj	16	62,4	1 109	Oprtalj	104
Pižan	10	51,1	2 133	Pižan	316
Raša	22	79,5	4 124	Raša	1 970
Sv. Nedelja	20	59,8	3 087	Nedešćina	569
Sv. Lovreč	31	54,3	1 362	Sv. Lovreč	288
Sv. Petar u Šumi	1	14,5	999	Sv. Petar u Šumi	999
Svetvinčenat	19	79,2	2 204	Svetvinčenat	301
Tinjan	8	53,9	1 820	Tinjan	435
Višnjan	46	65,2	2 252	Višnjan	621
Vižinada	27	36,4	1 150	Vižinada	250
Vodnjan	5	108,7	8 254	Vodnjan	3 678
Vrsar	2	24,2	2 295	Vrsar	1 624
Žminj	33	71,7	3 530	Žminj	676
Istarska županija	657	2 815,1	204 446	Pazin	5 282

<sup>1</sup> S Fontanom koja je 1991. g. bila samostalno naselje, a kasnije je priključena Buzetu

<sup>2</sup> Sa Štinjanom koji je 1991. g. bio dio naselja Pula, a kasnije je izdvojen kao samostalno naselje

<sup>3</sup> S Umagom-Komunelom koji je 1991. bio samostalno naselje, a kasnije je priključen Umagu



Sl. 13. Narodnosni sastav stanovništva Istarske županije po gradovima i općinama 1991. g.

njezine ljude. Pa ipak se i u takvim vrlo nepovoljnim uvjetima i okruženju provodio hrvatski narodni preporod, čiji su istaknuti predstavnici bili hrvatski domoljubi Juraj Dobrila i Matko Laginja. Zacijelo je dugovremenska odvojenost Istre od matice zemlje u svijesti istarskih ljudi ojačala osjećaj zavičajne pripadnosti jače nego li u ostalim dijelovima Hrvatske. Stoga činjenicu iz popisa 1991. godine o 55 % Hrvata i 18 % regionalno izjašnjenog stanovništva Istarske županije valja promatrati i u svjetlu podatka da je prilikom istoga popisa oko 80 % stanovnika Istre izjavilo da im je hrvatski materinski jezik.

Istarska županija ima velik broj naselja; na površini od 2 815 km<sup>2</sup> nalazi se čak 657 naselja ili prosječno jedno na 4,3 km<sup>2</sup> (u Hrvatskoj jedno naselje dolazi prosječno na svakih 8,3 km<sup>2</sup>). Velikom gustoćom naselja, od kojih su većina vrlo mala, ističe se Poreština. Tamo na 323 km<sup>2</sup> ima čak 185 naselja ili jedno na svega 1,7 km<sup>2</sup>.

Druga je značajka Istarske županije da su njezina naselja pretežno mala. Jedino Pula ima više od 50 000 stanovnika. U Rovinju živi

Tab. 5. Narodnosni sastav stanovništva Istarske županije 1991. godine i neke njegove osnovne geografske značajke

Hrvati 54,61 %	Posvuda u Istarskoj županiji su najbrojniji gledano po gradovima i općinama kao cjelinama, najvećim su udjelom zastupljeni u Pazinštini.
Regionalno opredijeljeni 18,12 %	Osobitost po kojoj se Istarska županija znatno razlikuje od ostalih hrvatskih županija. Najvećim su udjelom zastupljeni u Labinštini i Buzeštini, a najmanjim u Pazinštini.
Talijani 7,49 %	Najbrojnija su nacionalna manjina u Istri, a najviše ih ima u Bujštini, kao i u gradovima Puli i Rovinju. U nekim manjim sredinama (općina Brtonigla, naselje Galižana) čine većinu pučanstva.
Srbi 4,77 %	Najviše ih je živjelo u Puli, a od početka Domovinskog rata mnoge su se vojne osobe s obiteljima iselile iz Istre i Hrvatske.
Muslimani 3,05 %	Najbrojniji su u Labinštini jer je njihovo doseljavanje bilo povezano s otvaranjem ugljenokopa u tom dijelu Istre u prvoj polovici 20. stoljeća.
Slovinci 1,37 %	Najviše ih ima u pograničnom području prema Sloveniji na sjeverozapadu Istarske županije.
Ostali 10,59 %	Najbrojniji su Albanci koji žive pretežno u obalnim gradovima gdje se najviše bave ugostiteljstvom i obrtom. Poslije Albanaca najbrojniji su Crnogorci, najviše u Puli i Peroju žive potomci kompaktne skupine Crnogoraca koje je Venecija trajno naselila sredinom 17. stoljeća.

Tab. 6. Naselja Istarske županije s više od 1 000 stanovnika 1991. godine

Naselje	Stanovništvo
Pula	62 378 <sup>1</sup>
Rovinj	12 910
Labin	9 036
Umag	7 718 <sup>2</sup>
Poreč	7 585
Pazin	5 282
Vodnjan	3 678
Buje	3 200
Fažana	2 716
Novigrad	2 522
Raša	1 970
Medulin	1 885
Buzet	1 854 <sup>3</sup>
Vrsar	1 624
Rabac	1 373
Galižana	1 248
Vinež	1 048
Špadići	1 030
Marčana	1 006

<sup>1</sup> S malim naseljem Štinjanom koje je u vrijeme popisa bilo sastavni dio naselja Pule, a danas je zasebno naselje.

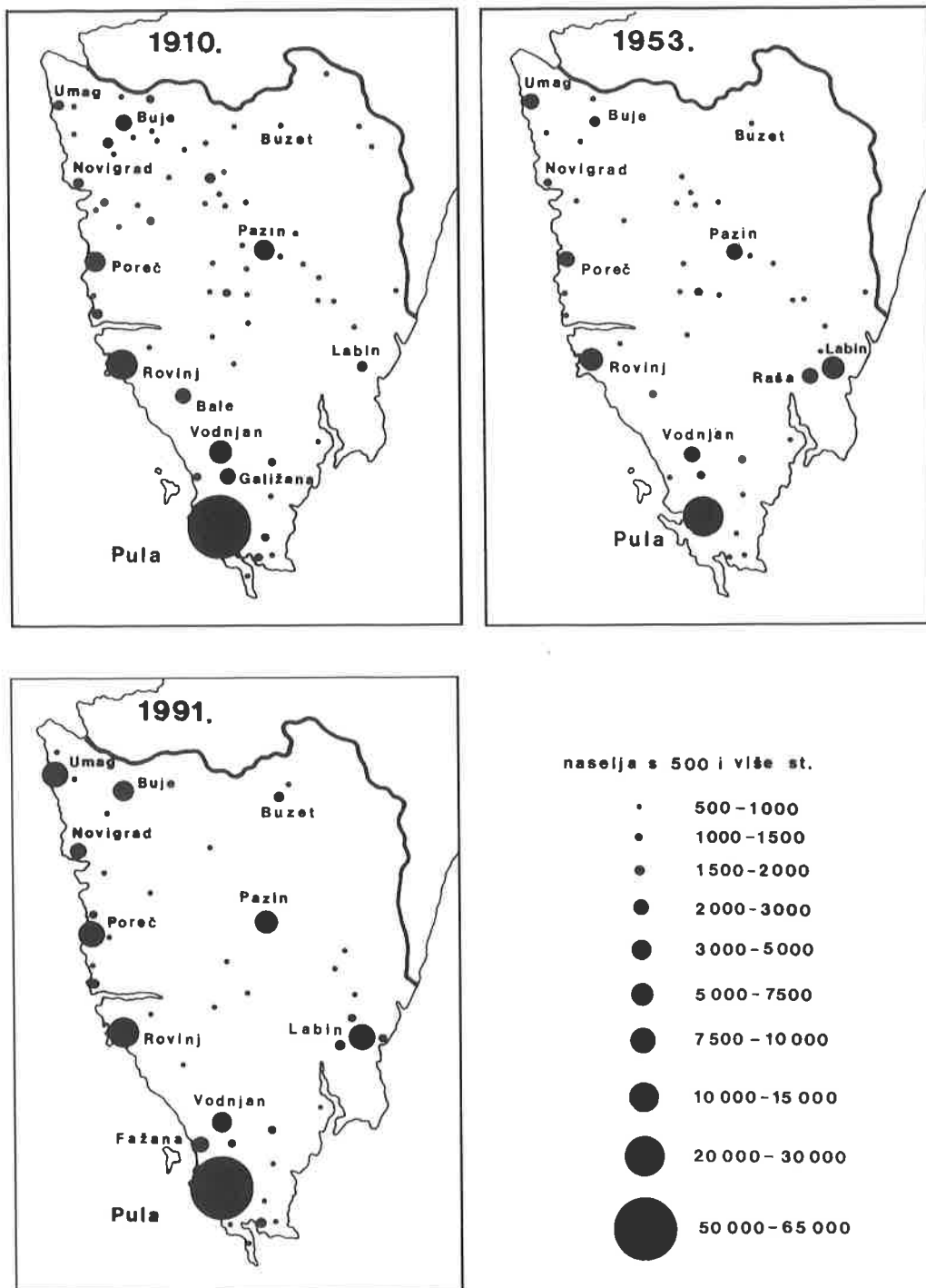
<sup>2</sup> S naseljem Umagom-Komunelom koje je prilikom popisa 1991. bilo samostalno naselje.

<sup>3</sup> S naseljem Fontanom koje je prilikom popisa 1991. bilo samostalno naselje.

približno 13 000 ljudi, a još 17 naselja ima više od tisuću stanovnika. U ostalih 638 naselja živi nešto više od trećine (36,4 %) stanovništva županije, odnosno u svakom od njih prosječno samo 116 ljudi.

Najveća i najvažnija naselja Istarske županije nalaze se na zapadnoj obali poluotoka ili u njezinoj blizini, udaljena najviše desetak kilometara od mora. Izuzeci su Pazin u središnjem i Labin u istočnom dijelu Istre. Rabac je jedino veće naselje s više od tisuću stanovnika na istočnoj obali Istarske županije.

Veća naselja na **zapadnoj** obali nastala su na najpovoljnijim lokacijama. Pula i Medulin nalaze se na obalama prostranih zaljeva. Rovinj se razvio na lako branjivom otočiću u neposrednoj blizini kopna s kojim je spojen nasipavanjem uskoga kanala u 18. stoljeću. Poreč, Novigrad i Umag nalaze se na niskim i izduženim poluotocima. Vrsar se najprije razvijao na brežuljku iznad morske obale, a obalno je podgrađe nastalo kasnije. Sva spomenuta naselja južno od ušća Mirne okružena su s morske strane manjim ili većim brojem otoka, od kojih oni najbliži imaju važnu ulogu zaštite gradskih luka od otvorena mora.



Sl.14. Naselja s 500 i više stanovnika u Istarskoj županiji 1910., 1953. i 1991. g.

U unutrašnjosti Istre mnoga su naselja nastala na vrhovima manjih brežuljaka. Često ih zovu **akropolskim naseljima** (grčki akropolis znači gornji grad). S takvih se uzvišenja mogla dobro nadzirati šira okolica, a bilo je i lakše organizirati obranu u nemirna vremena. Međutim, prevladava mišljenje da je glavni razlog gradnje takvih naselja na povišenim mjestima bilo izbjegavanje vlažnih i često malaričnih nizinskih krajeva. Najljepši i najočuvaniji primjeri starih akropolskih naselja u Istri jesu Motovun, stari Labin, Buzet, Oprtalj, Pićan, Grožnjan...

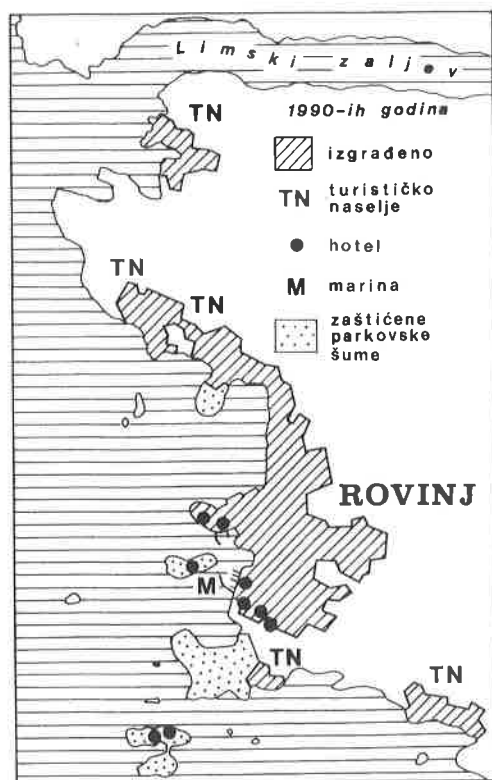
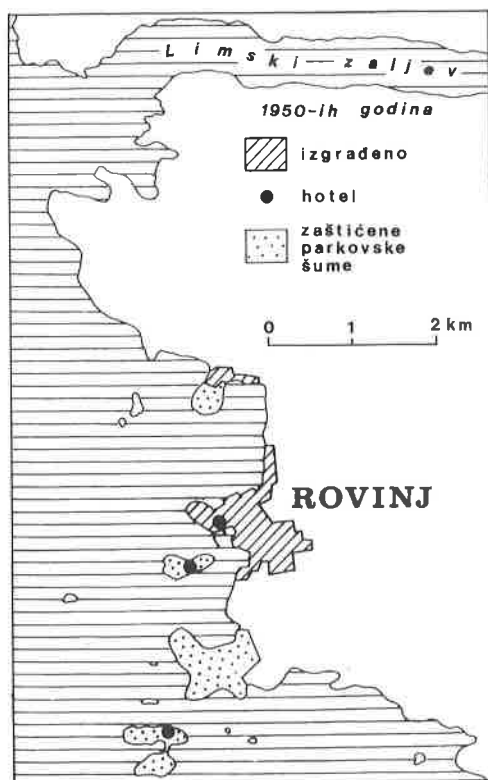
U Istarskoj se županiji ističu još dva specifična oblika naselja. **Stancije** su male naseobine koje se najčešće sastoje od samo nekoliko kuća. Nastale su u prošlosti na veleposjedima u zapadnoj Istri. Na njima su živjeli koloni, seljaci koji su radili za nadnice na velikim imanjima. Danas ima u Istri približno stotinu stancija.

**Turistička naselja** u užem smislu po postanku su najmlađa. Nastajala su u tijeku

posljednih tridesetak godina. Neka se sastoje od manjih objekata koji su turistima mnogo privlačniji za boravak od velikih hotela, a njima upravljaju hotelsko-turistička poduzeća. Druga se sastoje od malih obiteljskih kuća i stanova u vlasništvu pojedinaca. Posebice ožive u ljetnim mjesecima, a dio njihovih vlasnika živi u njima i u ostalim dijelovima godine. Najpoznatija su takva naselja Červar-Porat sjeverno od Poreča, Barbariga između Rovinja i Pule te Duga uvala na istočnoj obali Istre.

### TURIZAM - GLAVNI NOSITELJ GOSPODARSKE I SOCIODEMOGRAFSKE PREOBRAZBE ISTRE

Istra uz određene modifikacije ima sve značajke mediteranske regije. Njezine specifičnosti, u usporedbi s ostalim našim primorskim krajevima, prednosti su koje se najbolje očituju u gospodarskom razvoju. One se, prije svega, odnose



Sl. 15. Rovinj – primjer širenja naselja na zapadnoj obali Istre u drugoj polovici 20. stoljeća

na **geografski položaj** Istre. Iako je često imala periferan položaj u državnim zajednicama u kojima se nalazila, sve otvorenije granice među europskim zemljama i gotovo središnji položaj Istre u odnosu prema glavniini europskog kontinenta, usto i na obalama toploga mora, pokazali su se kao velika prednost ovoga dijela našeg primorja. Značenje položaja poluotoka prema inozemstvu i matici zemlji bit će još veće kada se poboljša prometna infrastruktura koja se za sada pokazuje kao glavna kočnica daljnjeg razvoja Istarske županije.

Druga nesumnjivo važna prednost Istre prema ostalim dijelovima Hrvatskog primorja u širem smislu proizlazi iz njezinih **prirodnih osobina**. Istra od svih naših primorskih županija ima najviše nizinskih krajeva, gotovo cijeli poluotok pripada području pokrivenog krša, a pedološke i klimatske prilike povoljne su za razvoj poljoprivrede. Valja naglasiti da klimatski uvjeti u Istri pružaju gotovo iste mogućnosti razvoja ljetnog kupališnog turizma kao u južnim dijelovima primorja, a mogućnosti vodoopskrbe mnogo su povoljnije nego li u većini ostalih dijelova našega primorja.

Međutim, i unatoč svim spomenutim prednostima, neposredno nakon drugoga svjetskog rata Istra se ubrajala među slabije razvijene dijelove Hrvatske. Razdoblje od sredine 19. stoljeća do prvoga svjetskog rata bilo je relativno povoljno za gospodarski razvoj Istre. U tadašnjoj državi Austro-Ugarskoj Istra je bila dio primorja najbliže velikim gradskim središtima u unutrašnjosti. Tadašnje su vlasti izgradile željezničku prugu do Istre, razvile su Pulu u veliko pomorsko središte sa važnom industrijom, manje industrije razvili su i u nekim drugim mjestima, poglavito u Rovinju, Poreč je dobio poljoprivrednu školu iz koje se kasnije razvio institut za poljoprivredu, u Rovinju je bio otvoren centar za istraživanja mora itd.

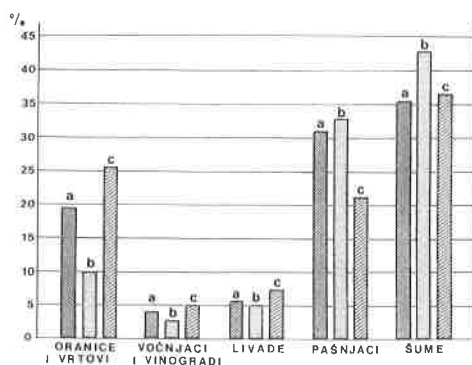
Dolaskom pod Italiju Istra se našla na periferiji izrazito primorske države, a zbog posebne ekonomske politike koju je Italija provodila u Istri, ovaj je dio primorja prolazio kroz tešku **gospodarsku i društvenu krizu**.

Materijalna struktura neposredno nakon drugoga svjetskog rata bila je ugrožena daljnjim brzim propadanjem, velikim dijelom i zbog

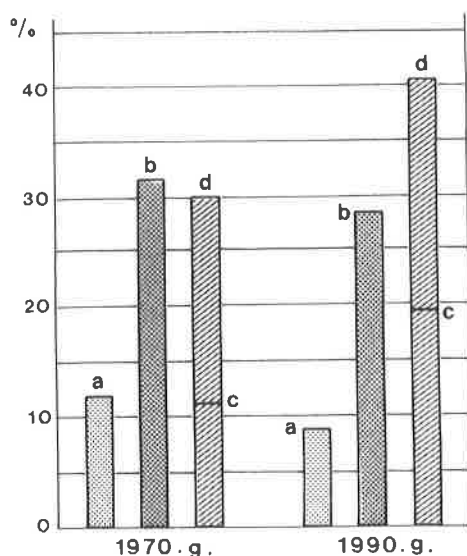
gubitka demografskih resursa. Iseljavanje je bilo toliko jako da se u nekim sredinama broj stanovnika smanjio na polovicu, što je dovelo u pitanje održavanje infrastrukture brojnih urbanih sredina, ponegdje i sam njihov opstanak. Srećom, upravo u to vrijeme počeo je u Europi nezadrživi proces **masovnih turističkih putovanja**, najčešće prema toplom Sredozemnom moru, pa se ubrzo i Istra uključila u nove gospodarske tokove. Demografski je pad bio zaustavljen, a ubrzo su počele **pozitivne promjene**. Budući da su se suvremeni litoralni procesi odvijali uglavnom u uskom priobalju, u Istri je došlo do vrlo diferenciranih promjena. Obalna su naselja postala važna društvena žarišta i mjesta obnove demografskih resursa, kao i razvoja gospodarskih i drugih djelatnosti, dok su se u unutrašnjosti poluotoka nastavile negativne tendencije, najvidljivije i najizraženije u daljnjem demografskom padu.

Agresija na Hrvatsku početkom devedesetih godina i Domovinski rat dramatično su izmijenili demografsku i gospodarsku sliku u mnogim dijelovima Hrvatske. Srećom, Istra je bila pošteđena od ratnih stradanja i razaranja, međutim, posljedice rata posredno su se osjetile i u ovoj hrvatskoj županiji, najviše u gospodarstvu, a poglavito u turističkoj djelatnosti.

Za razliku od ostalih dijelova našeg primorja, Istra ima relativno dosta **obrađivih površina**. Najviše plodnoga zemljišta nalazi se u crvenoj Istri na zapadu i jugu poluotoka. Bujština



Sl. 16. Kategorije korištenja zemljišta  
 a – Istarska županija  
 b – sedam hrvatskih primorskih županija  
 c – Hrvatska



Sl. 17. Udio glavnih djelatnosti u društvenom proizvodu Istarske županije 1970. i 1990. g.

a – poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo  
 b – industrija i rudarstvo  
 c+d – turizam i trgovina

i Poreština su poljoprivredno najrazvijeniji dijelovi Istarske županije s brojnim plantažnim vinogradima i voćnjacima. Na isušanim površinama oko donjeg toka rijeke Mirne i u Čepičkom polju razvijeno je intenzivno povrćarstvo. U obnovi starih i sadnji novih maslinika najviše je učinjeno u Poreštini. Brojem rodnih stabala masline Istarska je županija poslije Splitsko-dalmatinske vodeća u Hrvatskoj. Razvijena je i ratarska proizvodnja, a među sedam primorskih županija Istarska je vodeća po prinosima pšenice, kukuruza, uljane repice i krumpira.

Ovčarstvo i govedarstvo su podjednako razvijeni, a nekada je u Istri bilo jako razvijeno kozarstvo. U peradarstvu se ističe poznata pazinska farma s pogonima za preradu mesa. Ribarstvo ima dugu tradiciju u Istri, a Rovinj je glavno ribarsko središte s najvećom tvornicom za preradu ribe u Hrvatskoj.

**Rudarstvo** je prije u Istri imalo mnogo veće gospodarsko značenje negoli danas. Istra je bila poznata po vađenju boksita, kamenog ugljena i kvalitetnoga građevnog kamena. Ugljenokopi Labinštine zatvaraju se jedan za drugim i pitanje je vremena kada će ta djelatnost u Istri biti

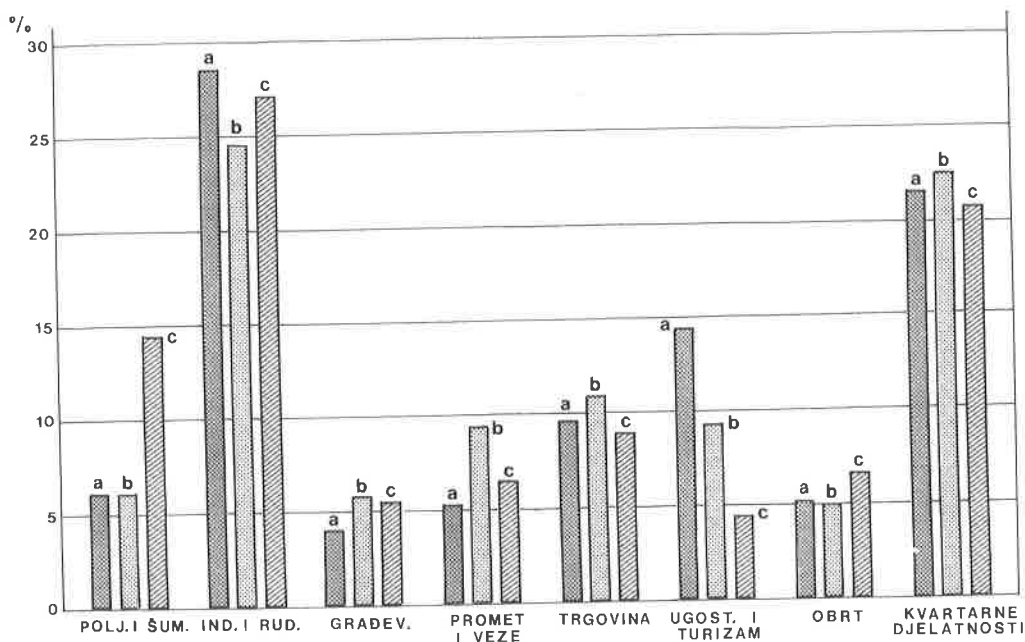
potpuno obustavljena, a količine iskopanog boksita mnogo su manje negoli u nedavnoj prošlosti. Najbolju perspektivu imaju kamenolomi pokraj Pazina.

Od ostalih minerala najvažniji su kvarcni pijesak i lapor kao sirovine u industriji stakla odnosno cementa. U podmorju južno od Istre pronađene su zalihe nafte i zemnog plina. Kada se počnu iskorištavati, bit će važan izvor plinifikacije dijela našega sjevernog primorja.

**Industrija** je društvenim proizvodom još uvijek glavna gospodarska grana u Istarskoj županiji, iako se turizam snažnije razvijao u posljednjih tridesetak godina. Prema vrijednosti proizvodnje, brodogradnja je na prvom mjestu, ispred prehrambene, duhanske, kemijske, metaloprerađivačke sa strojogradnjom, tekstilne industrije i proizvodnje građevnog materijala. Tvornica duhana u Rovinju u posljednjih je nekoliko godina jedno od najuspješnijih industrijskih poduzeća u Hrvatskoj. Brodogradnja je u krizi i dijeli sudbinu cijele brodograđevinske industrije u Hrvatskoj. Predstoji težak posao saniranja te industrijske grane kako bi vratila značenje i ugled koji je prije imala na svjetskom tržištu.

Područje Istarske županije do prije četrdesetak godina bilo je, sa izuzetkom Brijunskih otoka, gotovo nepoznato u europskim turističkim kretanjima. Međutim, od početka šezdesetih godina 20. stoljeća za samo jedno desetljeće Istra je postala **najposjećenija i najrazvijenija turistička regija** u Hrvatskoj, a turizam glavni čimbenik poslijeratne gospodarske obnove, oživljavanje primorskih naselja, pozitivnih demografskih kretanja i gotovo na svakom koraku izuzetno transparentnih fizionomskih promjena. Najviše zahvaljujući razvoju turističke djelatnosti terciarni je sektor u Istarskoj županiji potisnuo primarni i sekundarni i po broju aktivnog stanovništva i po društvenom proizvodu. Razumljivo je da se promjene odnose uglavnom na uski priobalni pojas Istre i u tom pogledu ne treba očekivati ni u budućnosti veće promjene.

Ipak se može kazati da je razvoj turizma imao posredne posljedice i u dijelovima unutrašnjosti poluotoka. Odlaskom dijela radne snage u turističke i s turizmom usko povezane djelatnosti stvorene su veće mogućnosti



Sl. 18. Udio aktivnog stanovništva prema djelatnostima 1991. g.

a – Istarska županija

b – sedam hrvatskih primorskih županija

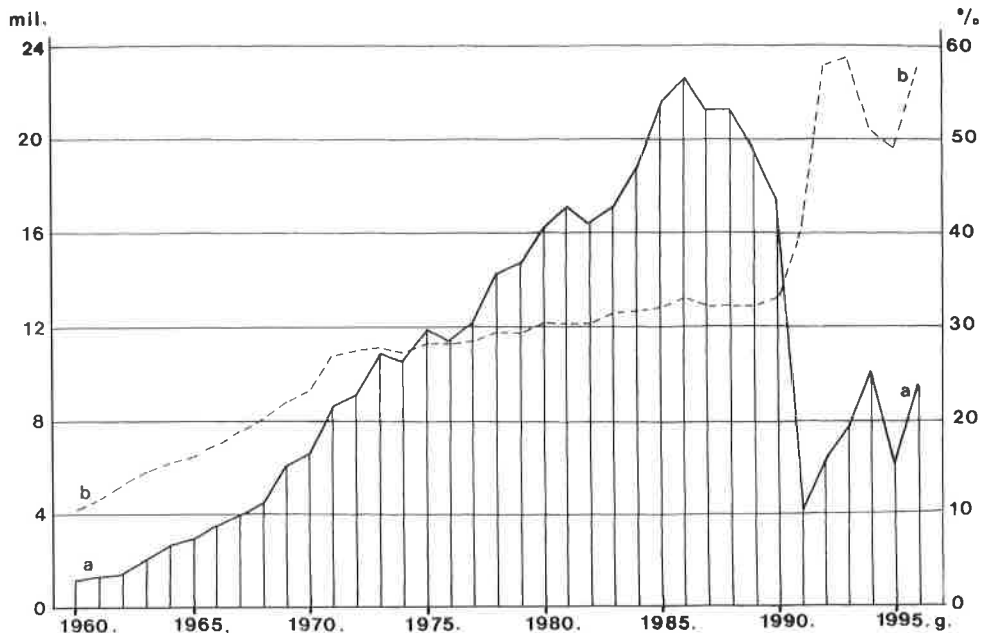
c – Hrvatska

zapošljavanja u ostalim djelatnostima, najčešće u industriji. Turizam i novo tržište poljoprivrednih proizvoda utjecali su i na obnovu zapuštenih agrarnih resursa tamo gdje je bilo za to interesa. No, treba reći da su nove perspektive razvoja istarskog priobalja potaknule daljnja iseljavanja u unutrašnjosti Istre.

Već je rečeno da su se u Istarskoj županiji posljedice Domovinskog rata posredno najjače odrazile na razvojne tokove turističke djelatnosti. Broj turističkih noćenja, koji se u drugoj polovici osamdesetih godina u županiji kretao između 20 i 23 milijuna, smanjio se na samo 4 milijuna u 1991. godini. Zahvaljujući prednostima geografskog položaja i pošteđenosti od neposrednih ratnih zbivanja, Istra se počela turistički prije i brže oporavljati od ostalih naših primorskih krajeva. Nakon još jednog pada u 1995. godini (oslobodilačke operacije "Bljesak" i "Oluja" uoči i u jeku glavne turističke sezone razumljivo da su odvratile mnoge turiste iz Europe od putovanja u Hrvatsku) nastupilo je razdoblje u kojem se, po svemu sudeći, Istra

postupno vraća na pozicije koje je prije rata imala kao turistička destinacija. Valja naglasiti da u svim tim ratnim godinama Istra u turizmu nije doživjela tako drastičan pad prometa i materijalne devastacije kao južni dijelovi našega primorja. Turistička kretanja u većini istarskih mjesta pokazuju da je već u 1996. godini dostignuta gotovo polovica noćenja iz posljednje predratne godine, a u nekim središtima i više od toga. Prvi rezultati za 1997. godinu pokazali su nastavak trenda oživljavanja turističke djelatnosti u Istarskoj županiji.

**Promet** je zacijelo najbolnji dio gospodarstva Istarske županije, osobito ako se ima u vidu da je on jedna od osnovnih pretpostavki daljnjeg uspješnog turističkog razvoja. Iako je dosta učinjeno, ulaganja u prometnu infrastrukturu najčešće su se svodila na intervencije u najvažnija saniranja lošega stanja uoči svake turističke sezone. Bez novih prometnica, koje će zadovoljavati barem prosječne europske standarde, teško će se premašiti nivo turističkog razvoja iz sredine osamdesetih godina.

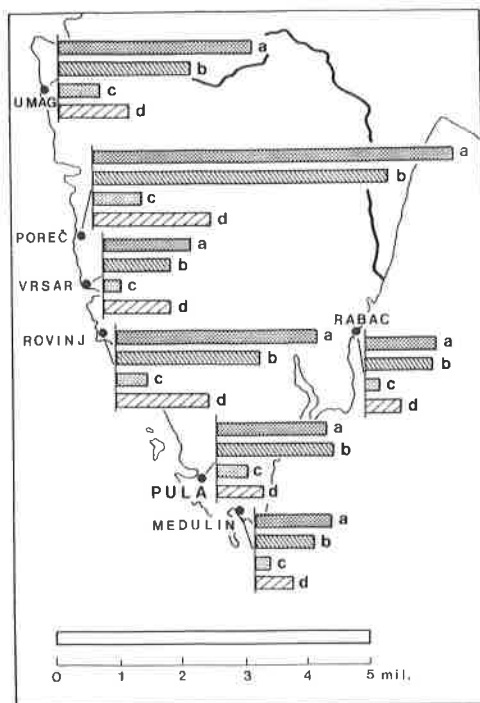


Sl. 19. Turistička noćenja u Istarskoj županiji (a) i udio županije u noćenjima u Hrvatskoj (b) 1960.-1996. g.

Istra je prometno u velikoj mjeri izolirana od ostalih dijelova Hrvatske. Većina glavnih prometnica usmjerena je prema sjeveru i inozemstvu. Da bi se vlakom stiglo iz Istre u Zagreb ili Rijeku, treba dva puta prelaziti državnu granicu! U cestovnom prometu mnogo je učinjeno izgradnjom tunela kroz Učku, a da bi se izbjegao zaobilazni put željeznicom, trebalo bi izgraditi još jedan, željeznički tunel.

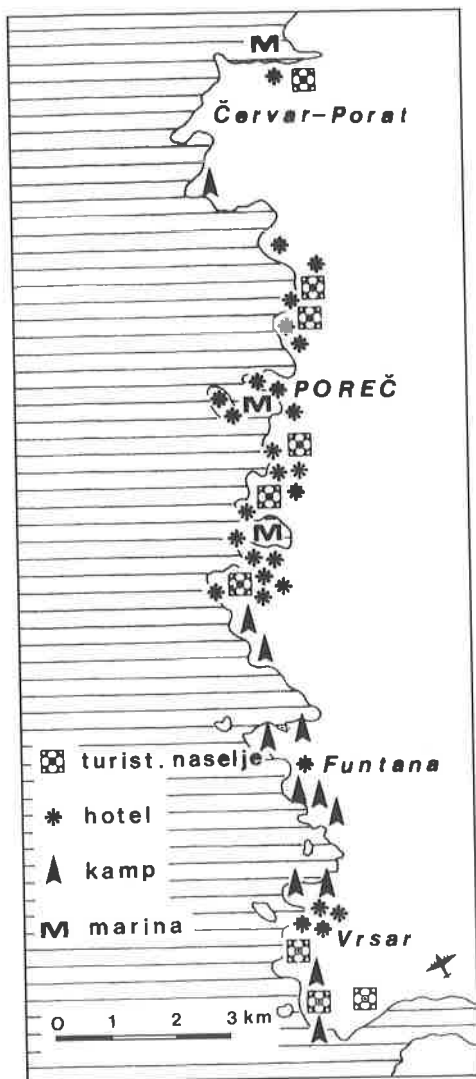
U Istri su relativno rano izgrađene prve asfaltirane ceste. Nekoć je zbog toga bila u prednosti pred većinom ostalih dijelova Hrvatske, međutim, danas te ceste nisu dovoljne za suvremeni automobilski promet, osobito u sezoni pojačanih turističkih kretanja. Stoga se užurbano priprema gradnja cestovne okosnice, tzv. **istarskog ipsilona** (Y). Južni će krak ići do Pule, a sjeverni krakovi prema Bujama odnosno Pazinu i dalje do tunela "Učka".

Zračni je promet najbrža veza Istarske županije s ostalim dijelovima Hrvatske i Europom, a zračna luka pokraj Pule jedna je od najprometnijih u našoj zemlji, iako je putnički promet u njoj posljednjih godina jako smanjen.



Sl. 20. Turistička noćenja u glavnim turističkim središtima Istarske županije

- a – 1986. g.
- b – 1990. g.
- c – 1991. g.
- d – 1996. g.



Sl. 21. Porečko-vrsarska rivijera, turistički najrazvijeniji dio Hrvatske

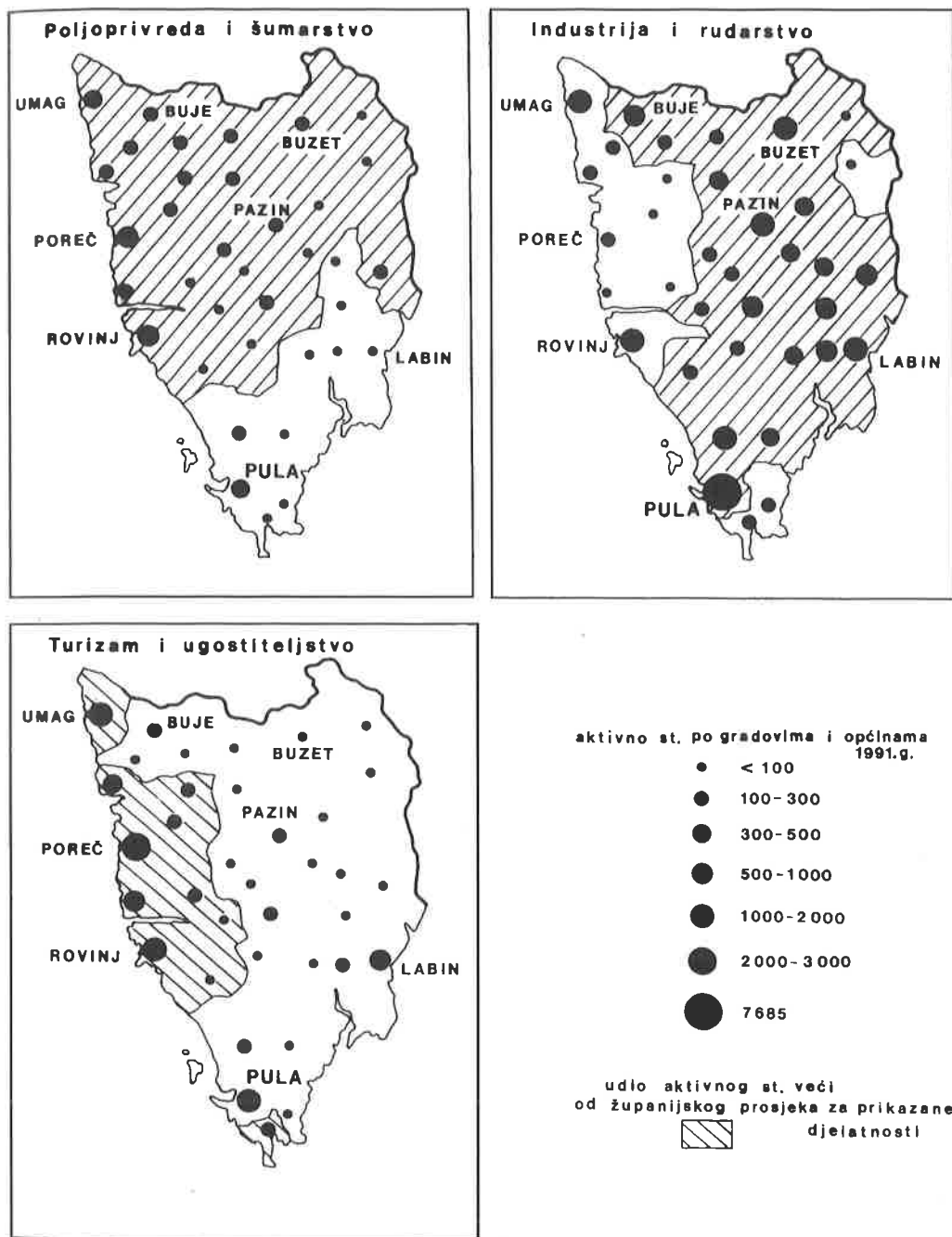
Pomorski je promet u Istarskoj županiji gotovo zamro. To se prije svega odnosi na robni promet. Nekoć važna pomorska luka u Puli danas zaostaje za svim ostalim većim lučkim središtima u Hrvatskoj. U Rovinju više nema utovara boksita, a najveći robni promet ima mala Bršica u Raškom zaljevu (uglavnom utovar drva i stoke). Putnički je promet duž obale zapadne Istre ranije bio vrlo živ. Do početka šezdesetih godina cestovni promet dopunjavale su redovite parobrodske veze između gradova zapadne Istre,

podjednako za prijevoz putnika i robe. Nekadašnju živost u istarskim pristaništima zamijenili su povremeni izletnički brodovi i brojna uplovljavanja manjih turističkih plovila u novoizgrađene **marine**. Danas se u Istarskoj županiji veličinom i opremljenošću ističu marine u Umagu, Novigradu, Poreču, Rovinju, Puli i obližnjoj Verudeli.

Analiza aktivnog stanovništva po gradovima i općinama Istarske županije prema posljednjem popisu stanovništva 1991. godine dobro pokazuje socio-gospodarsku strukturu nastalu kao rezultat razvoja i promjena u posljednjih nekoliko desetljeća. Prva od tri karte (Sl. 22) pokazuje da poljoprivreda ima relativno važnu ulogu u svim dijelovima Istarske županije, osim na jugu i istoku (Pulština i Labinština), gdje su u mnogo većoj mjeri zastupljene nepoljoprivredne djelatnosti. To su od svih većih cjelina u Istri najdeagrarniziraniji krajevi (utjecaj najvećeg istarskoga grada Pule i rano napuštanje poljoprivrede u Labinštini). Industrija, mjestimično s rudarstvom, ima posvuda u Istri još uvijek veliku važnost. Ona je vodeća gospodarska djelatnost u većini gradova i općina. Izuzetak je područje Rovinjštine, Poreštine i zapadnog dijela Bujštine, gdje su već niz godina turizam i ugostiteljstvo najvažnije djelatnosti, a uz bok im je trgovina. U tom dijelu Istre razvijeni industriju imaju samo gradovi Rovinj i Umag.

Glede daljnjega gospodarskog razvoja Istarske županije, među najvažnijim je zadacima očuvati postojeću gospodarsku supstancu od negativnih posljedica pretvorbe, poglavito u turističkoj djelatnosti, zatim osposobljavati prometnu infrastrukturu sukladno suvremenim potrebama, sanirati neka industrijska poduzeća, pa i cijele grane industrije (prije svega brodogradnje) i pronaći najdjelotvornije načine revitalizacije većega dijela unutrašnje Istre.

U Istarskoj se županiji u novije vrijeme nastoji oživotvoriti ideja o **Zavičajnom parku Istre**. Predviđeno je da obuhvati gotovo polovicu teritorija županije, pretežno njezin središnji i istočni dio. To je kraj u kojem nema veće industrije niti je turizam razvijen kao u zapadnoj Istri, a Pazin je jedino veće naselje. Mnoga mala naselja toga dijela Istre gotovo su opustjela, a preostalo stanovništvo čine u velikoj



Sl. 22. Aktivno stanovništvo u poljoprivredi i šumarstvu, industriji i rudarstvu te turizmu i ugostiteljstvu u Istarskoj županiji po gradovima i općinama 1991. g.

mjeri ljudi starije dobi. Cilj je osnivanja i djelovanja toga Parka zaštita i promicanje prirodnih vrijednosti, obnova kulturne baštine i spašavanje graditeljskih spomenika od propadanja.

Želja je osnivača Parka da se barem djelomično vrati život u napuštena sela i domove, oživi poljoprivreda i obnove stari obrti.

## LITERATURA

Bertić, Ivan (1979.): Rovinjština, Geografski horizont, 1-2, Zagreb.

Bertić, Ivan i Trogrlić, Stipan (1996.): Istarska županija, Školska knjiga, Zagreb.

Blažević, Ivan (1987.): Povijest turizma Istre i Kvarnera, Otokar Keršovani, Opatija.

Gelo, Jakov (1987.): Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine, Globus, Zagreb.

Grupa autora (1993.): Istra – atlas s turističkim i poslovnim vodičem, Naklada Zadro, Zagreb.

Pađen, Juraj (1968.): Istra i njeno povezivanje sa zaleđem, Ekonomski institut i Informator, Zagreb.

Rubić, Ivo (1950.): Zapadna Istra i Pula, Geografsko društvo u Zagrebu, Zagreb.

Šegota, Tomislav i Filipčić, Anita (1996.): Klimatologija za geografe, Školska knjiga, Zagreb.

Škorić, Arso (1977.): Tipovi naših tala, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

Šugar, Ivan i ostali (1983.): Karta prirodne potencijalne vegetacije SFR Jugoslavije, Naučno vijeće vegetacijske karte Jugoslavije, Skopje.

## STATISTIČKI IZVORI

Korenčić, Mirko (1979.): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971., JAZU i Republički zavod za statistiku, Zagreb.

Popis stanovništva 1991. – narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Republički zavod za statistiku, Zagreb 1992.

Statistički ljetopis hrvatskih županija 1993., Državni zavod za statistiku, Zagreb 1994.

Razni drugi statistički izvori